

הגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים [האדר"ת] זצ"ל
אב"ד פוניבז' מיר ועה"ק ירושלם ת"ו

אגרות הגאון האדר"ת זצ"ל (ב)

בקובץ מקבציאל גליון קודם פרסמנו מכת"י ארבעה אגרות של הגאון האדר"ת ממוענות אל החכם ר' יעקב רייפמאן. עתה שבים אנו ומדפיסים את יתר האגרות שתחת ידינו.

חוב עמנו לתאר במילים מספר, דמותו של נשוא המכתבים, הוא החכם ר' יעקב רייפמאן¹. ר"י רייפמאן נולד בר"ח ניסן תקע"ח בלאגאוו אשר בגליל ראדום, מלכות פולין. בנערותו קיבל תורה מחכמי אפסא הסמוכה למקום מגורו. אך עיקר לימודו היה בינו לבין עצמו, בין ד' אמותיו ועמודי ספריו. דלי דלות, מצוק וחוסר כל, היו חלקו ונחלת גורלו כל ימי חייו², ועם זאת עסק בתורה ובחכמה כשבעים שנה, עד פטירתו בעיר שעברשין ביום י"ד חשון תרנ"ה. מאמריו העוסקים ברוב מקצועות התורה, הגיעו למאות, נוסף לספריו הרבים.

ר"י רייפמאן דמות מיוחדת במינה היה ואף בני דורו לא ידעו לכלכלה. מחד היה מדקדק במעשיו עד לאחת³, לבושו כלבוש חסידי מקומו⁴, ופעמים אף חבש מעטה קנאה נגד משכילי דורו, עת ראה בדבריהם פגיעה בכבוד רבותינו ז"ל⁵, ומאידך לא נמנע מלשלוח ידו לפגל בקדשים, בהגהת המקרא

1 לדמותו הקדיש ר"מ הרשקוביץ סדרת מאמרים: תתן אמת ליעקב, הדרום, חוברת י"ח עמ' 35 ואילך, חוברת כ"ג עמ' 126 ואילך, חוברת כ"ה עמ' 195 ואילך, חוברת כ"ז עמ' 200 ואילך, חוברת כ"ח עמ' 242 ואילך. וראה עוד: מ' הילדסהיימר, הדרום, חוברת כ"א עמ' 148 ואילך; מ' סולם, הדרום, שם עמ' 142; ד' היימן, סיני, קי"ב עמ' קצ"ג ואילך. 2 ראה לדוגמא אגרתו לידידו (סיני, קי"ב עמ' קצ"ה), בה תיאר את דלותו וחסרונו: 'אתחנן אליך כעני בפתח הבה לי ברכה מפרי פִּיךָ, סעדי ותמכני... דע לך כי בצרה גדולה אנכי... וישבר כל מטה לחם ובית מרכלתי אשר הוא עוד בלי מחסה ומסתור משרב ומגשם מיום שלח ד' אש בעיר הנה זה יותר משנה הציג נעור ורק, ואין בו עתה רכלה אף באגרות כסף, והנני עתה בעירם ובחוסר כל, אויה לי המר לי שדי מאד ולא אוכל כלכל עוד... דברי הכותב בדמע ובשברון מתנים יעקב רייפמאן'. 3 'בס' לובלין (עמ' 424 הע' 11) הביא שאשת ר"י רייפמאן התייעצה עם ר' ליבלה אייגר אם להרחיק את בנה מבעלה כי חשבה שהשפעתו על בנה המצוין אינה לטובתו, ר' ליבלה שאלה אם הוא נוטל את ידיו בכל בוקר, וכאשר ענתה בחיוב אמר לה שאין לה מה לפחד. כיו"ב מספרים שגם הרה"ק מבעלז ענה לה כך (מ' הרשקוביץ, הדרום, י"ח עמ' 52). 4 ראה: זאמושץ בגאונה ובשברונה, ת"א תשי"ג עמ' 64. 5 דוגמא לדבר: עמידתו כנגד דברי חז"ס שיצא להכחיש נס פך השמן, עם שהיה חז"ס זקן נשוא פנים ונכבד בעמיו. ראה לפנינו מכתב ו'. וראה גם ביקורתו החריפה של ר"י רייפמאן על בית המדרש לרבנים בווארשא ופירותיו הבאושים: 'מה מאד תדאב כל נפש משכיל דורש את אלקים על אשר לא התבוננו (בשגגה או בזדון) פקידי הבית הזה למן היום הווסדו ועד עתה אל שמו לדעת ממנו אבן פנתו, כי על כן לא נמצא יעודו ותקוות מיסדו נשאר מעל, תחת ענב יצאה באשה, ותחת תאנה חרול, תחת רבנים יצאו אבנים ותחת מורים חמורים. כל הלמודים הנצרכים לרב ומורה השלכו מנגד, לא יזכרו ולא יפקדו על לב. ומאז הוקם הבית הזה לא היה עוד אחד בין חניכיו הרבים אשר ידע דין אחד מד' חלקי שו"ע לאשורו, אך תחתיו ידעו דינים אחרים מגי השלחן ערוך לסוררים ולפעלי אוון. מנהו לקחה אזנם, כי גם תפלות בקר וצהרים הן רשות וכו', הגיע העת לשחק להמון מצות הכתובות בספר התורה וכו'. ומה מאד אתמה על הפקידים אשר היו בו עד כה, איככה לא בושו ולא נכלמו לכנות בית כזה בשם בית מדרש הרבנים, את מי הוננו. ועיני מי נקרו. מי האיש בער וכסיל אשר לא יביו כי השם ההוא לא נאה לו' (מועדי ערב. וילנא

מסברא נפסדת. כך למשל תיארנו בתמהון סופר נודע, שבנערותו היה משומעי לקחו: 'אדם המוצא שיבושים בתנ"ך ואין הוא נוטל את ידיו מתוך נטלה שנסדקה שפתה ולובש טלית קטן'⁶

אופיינים לכך דברי הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר, עמו היה לר"י רייפמאן חילופי מכתבים רבים בדברי תורה.⁷ עת הגיע ר"י רייפמאן לזקנה, במלאות לו שבעים שנה ומצוקתו הלכה והחריפה, פרסם רעז"ה כרוז פומבי בו קרא לנדיבי עם ומוקירי תורה לעמוד לימינו של ר"י רייפמאן, לכלכל שיבתו בכבוד. לצד שבחים רבים אשר חולק רעז"ה לר"י רייפמאן על חריצותו וחכמתו, הוסיף בהדגשה את המשפט הבא: '...ואנחנו מעירים במפורש שבשום פנים ואופן אין אנו מזדהים תמיד עם התוצאות של ביקורתו. אדרבא, במקרים די רבים, הם נראים בעינינו כנועזים או ככלתי מבוססים די הצורך...'⁸. ואילו הגאון הנפלא ר' יוסף זכריה שטערן משאוועל, אף שהשיב לר"י רייפמאן במענה לשאלותיו, תשובות ארוכות ומלאות עניין, עם זאת כאשר כינס את תשובותיו לספרו זכר יהוסף⁹, השמיט את שמו וסתמו בר"ת¹⁰.

את ר"י רייפמאן הכיר רבינו האדר"ת מתוך כמה מספריו שבאו לידו, מהם עמד על חכמתו. אך לא ידע מאום על ארחו ורבעו, וכך פונה אליו רבינו פעם בפעם לספר לו על מוצאו ומשפחתו¹¹. במקו"א מוכיחו על לשון שאינה דרך כבוד שכתב ר"י רייפמאן על דברי הפמ"ג, וגם מכך נראה שלא עמד על מכלול דמותו.

מכתבים אלו עתירים בחידושים יקרים והערות נכבדות בענינים שונים ומגוונים כידו הגדושה של רבינו וגם כפי טעמו של נמענם. חלקם עוסקים בהשתדלותו של רבינו לסייע לר"י רייפמאן בעת דחקו, אם בתמיכה כספית ואם בהשתדלות עבירו אצל בעלי יכולת. בוא וראה מה עצמה אהבת התורה וחכמיה בלבו של רבינו, הוא אשר רוב ככל ימיו התייסר בדקדוקי עניות ומעולם לא היתה הרווחה מצויה עמו, חלק מלחמו הדל ופרס ממנתו המצומצמת, לאיש אשר לא התראה עמו מעולם, רק משום היותו חכם הגון ונצרך.

מכתבים אלו באו לידינו כשהם נפרדים ונפזרים בלא סדר ומשפט ורבה היתה המלאכה בהתקנתם והכנתם לדפוס. יבורכו כל העוסקים במלאכה, בהעתקת כתב היד, בסידורו ובהתכנתו עד הבאתו לשלימות זו. הנה שכרם איתם ופעולתם לפנייהם.

הרב בצלאל דבליצקי

מכתב ה'

ב"ה יום ג' לסדר ויטב בעיניו בשנת לשמחה זקן מלא דעת ותבונה כש"ת ר' יעקב רייפמאן למועדים טובים [תר"נ]

שלוי' שלו' ושמחת החג בלב טוב, לכבוד ובענימות. יקרת חיבורו תולדות הרז"ה¹² הגיעני ביום כיונים על אפיקי התלמודים וכל אביזריהו, השבת קודש פרשת תשא, ולא שבעה נפשי

תרכ"ג, עמ' 84-85). 6 זאמושץ בגאונה ובשברונה, עמ' 65. 7 בחידושי הש"ס של ר' עזריאל הנדפסים, מוזכר שמו של ר"י רייפמאן בכ"מ. ראה לפנינו הערות 72, 137, ועוד. 8 פורסם ע"י מ' הילדסהיימר בהדרום שם. אף שלא צוין שם, אין ספק שהנוסח שלפנינו הינו תרגום מגרמנית. 9 ח"א סי' ס"ח, ע"ב. ח"ב סי' ק"כ, קכ"א. 10 'להחכם ר"י ריי"מ'. 11 ראה מכתב ד': 'ומאוד אחפוץ לידע מצבו [אשר למגינת לבי, באמת, אני רואה כי דחוק הוא מאוד, נשכר לבי בקרבי על איש כמוהו לעת זקנותו יסבול לחץ ודחק, אוי לדור המתפאר בהשכלתו ומתיימר בכבוד חכמיו, אשר לא ישגיחו על ראשיו וזקניו הי"ו] מה עסקיו, ועבודתו, ואם בנים תולדותיו כיוצא בו, אולי אוכל להושיעו בדבר מה אי"ה'. ובמכתב ה': 'והנני משיב לו תודותי על אשר מילא רצוני לכתוב לי מעט מתולדותיו'. 12 תולדות רבינו זרחיה הלוי, פראג תרי"ג.

במכ"ע הצפירה והמליץ והמגיד כי ירצה להדפיס את הספר הישר עם הגהותיו וביאורו, ולא אפונה כי כל יודע שמו נומי לא ידע אותו, מאז שעומד לכהן פאר יותר מחמשים שנה, יאריך ד' ימיו ושנותיו והיו ימיו מאה ועשרים שנה בשיבה טובה בכל טוב יתנו יד לרצונו ובנקל לאסוף פראנומעהאנטין איזה מאות חתימות בלא כסף עדיין רק שיבטיחו לקבל ועל סמך זה יוכל להדפיס. ואם יקבל עצתי הנני מוכן להיות הראש וראשון לסייע את כת"ר שי' בזה כפי היכולת שבידי, ולכתוב סך נדבתי ע"ז בהצפירה, ולא אפונה כי ימצאו אחרי איזה מאות רבנים הי"ו אשר ישתתפו בזה. ואולי כדאי לכתוב לחברי חברה מקיצי נרדמים שהם ידפיסו או ישתתפו לזה, או יעזרו את כת"ר במשען כסף ע"ז. - או לכתוב לחברא מפיצי השכלה בישראל אשר בראשם הבארן הצעיר הר"ר דוד גינצבורג איש תלמודי המייקר שם מחברים, ואולי יסייע ע"ז גם הרב הנודע בלשונות הקדם הד"ר הארקאווי שי', ושניהם בלי תפונה יוקירו מאוד את מעכת"ר ותורתו וזקנותו הי"ו, ואם רצון כבודו בזה ישיבני דבר עצתו ואעשה אי"ה ככל היכולת בידי. ובדעתי לדבר במכתב עם יד"נ הר"ר יצחק סובאלסקי העורך כעת ס' כנסת הגדולה, אודות זה, כי יקבל ע"ע הוא הדפסת הספר הישר עם באור והגהות מעכת"ר שי', ואני אהא הראשון להסכים על הדפסתו להעיר במכה"ע נחיצותו וטובו לטובת התלמודיים כי יאיר עינינו בתורתו של ר"ת, ולספר משובש כמוהו צריך בעל דעה ישרה ורוח בקורת בשכל הישר אשר לא כל אדם מוכשר לזה, מובטחני כי מעכת"ר קלע אל המטרה כפי אשר ידענוהו מאז.

ואכפול בקשתי לכבדני בהקדם תשובתו ע"ז בפרט, ואולי יתגלגל זכות על ידי שיושע ידידי עי"ז בזקנותו אחרי שבעו עמל ועוני כל ימי

מהתענג על דבריו, אשר לא כדרך מבקרי זמנינו כותבי תולדות רבותינו הראשונים ז"ל דרכי כבוד תורתו שי', הם יחפשו עולות ומומים ובהרות בשמש ונתקיים בהם כל - ואינו מדבר בשבח¹³, לא כן כבודו והליכתו בקודש כי יכיר מרום ונשא מעלת הראשונים בכל דרכיהם ועלילותיהם, והנני מחזיקנא טיבותא מלא חפנאי למעלת ידידי שליט"א על אשר כבדני במחברתו הזאת, ומה מאוד [אצפה] לשאר חיבוריו ומאמריו אשר כבר ראו אור, אשר הזכירם במכתביו אלי, והם "פשר דבר" "מועדי ערב" "חקר מצוה" "מכ"ע עלי הדס" "קול מבשר".

בראותי בתולדות הרז"ה כתוב לאמר (בהערה צ"ג) כי הפיץ אור גדול על פני כל הספר הישר כו' ותכלית תקון תיקן אותו, לא אוכל לתאר עלי גליון השמחה והעוצב בלבבי אשר קננו בלבבי ע"י דבריו אלה. שמחתי בתיקונו כי נמצא גואל להספר הנפלא ומשובש מאוד שאין כמוהו [עוד יותר מס' בעל העיטור], ונעצבתי כי עוד לא ראיתיו, וכפי אשר בינותי עוד לא הוציאו לאור עולם, נשבר לבי בקרבי על סכלות עגלי הזהב והמתימרים בהשכלתם העוסקים בהדפסת הבלי השירים לפלוני ופלוני ואך מי אשר לא לעזר ולא לתועלת, ואינם שמים על לב זכרון מעכת"ר ת"ח גדול יושב ועוסק בתורת הראשונים מנעוריו אשר הפליא לעשות.

ומה מאוד היה מאיר עינים בהוציאו לאור החיבור הזה על ספר הישר, אשר ישישו לקראתו כל רבני הדור, וכל חכמי התורה בצמא ישתו את דבריו, אנא אהובי יודיעני אם עוד לא נדפס וכמה הוא בכמותו ואיכותו אולי יוכל עוד להדפיסו אם ימעוט הוצאות הדפוס. ואם נדרש לזה הוצאות רבות, לדעתי ועצתי יפרסם

מאוהב נאמן עד לאחת רחים ומוקיר רבנן בכל נפש ומאוד, חותם בכל חותמי ברכות באהבת עולם יאהבה רבנן.

אלי' דוד ראבינאוויץ תאומים מפאניוועז

[הערות] ל'ס' תולדות הרז"ה ז"ל¹⁵

א. תולדות ר"ז הלוי¹⁶, תמה על מש"כ בהעתקת המורה [בקעת] יריחו ור' זרחיה קראה מגדל¹⁷. מתפלא אני על עוצם בקיאותו, תא ואחוי דוגמתו בעולם, בסוטה י' א' רמי קראי אהדדי כתיב¹⁸ וירד תמנתה וכתוב¹⁹ עולה תמנתה, ומשני ר' שמואל בר נחמני שני תמנאות הוו חדא בירידה וחדא בעליה, ורב פפא אמר חדא (בעלי' וחדא) תמנה הוואי דאתי מהאי גיסא עליה ודאתי מהאי גיסא ירידה כגון ורדניא ובי בארי ושוקא דנרש. וכ"ה בירושלמי פ"ק דסוטה²⁰, ובמ"ר פרשת וישב²¹. וא"כ לא רחוקה לומר גם בעיר שדרו בה שהיה כן.

ב. בשיר החמשי, לפירוש על מסכת קינים. כתוב שמה: נתיב האמת תור, ונקוד בשורוק, ופירשו (מלשון תרים את הארץ²²) לתור נתיב האמת. ולי היה נראה לנקוד בחולם, והכוונה למתחנן שיגיע לו העת לבאר בנתיב האמת, ומלשון בהגיע תור אסתר²³, ונרויח שדומה לכל רעיו בשיר הזה.

ג. בשיר השביעי לספר פתחי נדה. ולבכות או לשחוק [לכל עת נתן חוק]. הכוונה ע"פ מש"כ בקהלת²⁴ עת לשחוק ועת לבכות, עת לחבוק ועת לרחוק מחבק, שהוא לבלי לחבוק אשתו בנדתה, וכשי' הרמב"ם²⁵ שמן התורה

חייו, יאמין לי אהוב נפשי כי בקראי דבריו בהצפירה "ע"ד מלת שעורים" ובינותי מזה גודל עניו ולחצו ממש נמוג לבי בקרבי וזלגו עיני דמעות זו תורה וזו שכרה, אוי לנו לדור יתום אשר שמו [...] הדלת והמזוזה.

והנני משיב לו תודותי על אשר מילא רצוני לכתוב לי מעט מתולדותיו, ושלח לי מעט מחבוריו, ואבקשנו גם על להבא כל ימנע הטוב ממני לבשרני שלומי וטובו, ויודיעני את אשר עם לבבו, אולי אוכל אני עני וכואב להושיע לו ברכ או במעט אעשה זאת בכל שמחת לבבי אי"ה למען כבודו ולמען למודו.

ולאשר אז"ל הוכיח תוכיח כו', ע"כ אומר לו חר פסוקא דתוכחה אף כי אני צעיר לימים ו"מה" ¹⁴ אני כי אומר לו תוכחה, בדבר אשר כתב "כי לא הסכין לראות דברי האחרונים המפלפלים והמובילים את ההוגים במ אלי נבכי תוהו ובוהו", כי ספר הפרי מגדים אשר ציינתי אינו מהם ולא מהמונם, דרכיו דרך האמת, להלכה ולמעשה כל מטרתו, ובעלי הוראה שותים בצמא את דבריו. ומעודי כל דפשיט טפי מעלי, וכן חונכתי מאת אבא מארי הגאון זצ"ל, אף כי היה חריף עצום ובקי נפלא בכל המקצועות שבתורה אהב ביותר כל הקרוב קרוב אל הפשט בעומק העיון הישר לא יעבט אורחותיו.

בהתימי מכתבי אכפול עוד לבקשו אם נמצאו עוד תחת ידו מחיבוריו שהוציא לאור עולם לכבדני במו ובתשובה על כל דברי מכתב דנא בכלל ובפרט לקודש ולחול הנאמרים

14 רומז בזה שנות ימיו. 15 תולדות רבינו זרחיה הלוי, פראג תרי"ג. 16 עמ' 49. 17 אלו דברי ר"י רייפמאן שם: 'בשיר ג': במגדל ירחי חיברו וכו', לזאת מאור שמו קרא לאות בעבור הזכיר שמו ושם מקומו עכ"ל. וירחי הוא לוניל, ככתוב בשם הגדולים (ח"א מערכת ז' סי' א') וז"ל: במגדל ירחי חיברו בעבור הזכיר שמו ומקומו, כלומר קראו בשמו מזריח זרח, ומכון שבתו לוניל עשה ירח, והיו למאורות, עכ"ל. ור"ל כי לונע הוא בלשון צרפתית ירח הנקרא המאור הקטן (בראשית א' י"ו). וכן קראה בשיר ג': שוכני מגדל ירחונך. וכן ר' שמואל ק' תבון בהקדמתו להעתקת המורה קראה בקעת יריחו. וצ"ע מדוע קרא ר' זרחיה ללוניל בשם מגדל ור' שמואל ק' תבון בשם בקעה. 18 שופטים י"ד א'. 19 בראשית ל"ח י"ג. 20 הל' ח'. 21 פרשה פ"ה ו'. 22 במדבר י"ד ו'. 23 אסתר ב' ט"ו. 24 ג' ד'. 25 ל"ת שנ"ג. ופכ"א מהל' איסורי ביאה ה"א.

אסור בלאו דואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב.

ד. זמנים שת לשמור [מרוקי שמן מור]. כדעת זקנים הראשונים בשבת ס"ד ב' שלא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט בימי נדותה, וכ"ה בירושלמי שלהי גיטין²⁶ לדעת זקנים הראשונים.

ה. [וזההיר אל אשת נעורים מגשת] ותופס הקשת [כלי יורה צדה]. לדעתי אין פירושו כדעת מעכת"ר שי'.

ו. הפוגה לנוגה בשושנים סוגה. כמדומני נוסד על פסוק בתולותיה נוגות²⁷, ובצירוף דרשת חז"ל על פסוק²⁸ בשושנים סוגה בסנהדרין ל"ז א' ובויקרא רבה ס"פ מצורע²⁹.

ז. בעונת הוסת [לכל מתבוססת עלי כר או כסת] תנה חרב חדה. מיוסד על לשון הגמ' בסנהדרין י"ט ב' שפלטי בן ליש נעץ חרב בינו לבינה, ועיין שבת י"ג ב' ובתוס' שם ד"ה מטה.

ח. ומבא בדמים ירא הולך תמים. מיוסד על דרשת חז"ל באביגיל ודוד שנדרש במגילה י"ד ב'.

ט. ואל תשב נבדל. נ"ל הכוונה שמותר ביחוד עם אשתו הנדה, כדקיי"ל בשבת י"ג א', סנהדרין ל"ז א', סוטה ז' א', כתובות ד' ב', ועוכ"מ.

יוד. [לשחת אל תאמר, כאיש יבם תמר, ותפרח כתמר] ואל תרכב פרדה. להמבואר בנדה

במקום שמצויין³⁰ הרי גם בגמלים מותר באוכף, ומה איסור יש כלל בפרידה, וטוב יותר הערתו "הכתובה" שהוא כינוי לאיילונית שהוא דבר הלמד מענינו שמדבר בחרוז הזה שלא לשחת כאיש יבם תמיד, אבל בכ"ז אינו מובן לי מה ענין איילונית לפרדה, ואולי ע"פ לשון חז"ל³¹ פרדה עקרה וה"נ באיילונית ולכן יותר נראה לפרש כפשוטו בעקרה.

ואולי יש לפרש על שפחה או גם חציו שפחה שהיא והחרוז שאחריו³² "והעובר ימות בטומאת הנדה" קרוב לזה, ששם מכוון על בועל ארמית שהוא משום נשג"ז כמש"א בסנהדרין פ"ב א' ושהוא כעובד אל נכר.

יא. בשיר העשירי [אשדר תקרובתא, אסדר אודיתא, למען די תושבחה] הערה ב'³³. - עיין ע"ז פ"ד סע"ב, ר"י שדר קורבנא לאבידרנא כו', הרי מצינו לבן אדם ג"כ ל' זה.

יב. [גבר אולפן תבע, למידע ית מבע אלהא די באצבע] כתב על נברשתא. ציין להתרגום בצפניה³⁴, ומדוע לא מדניאל³⁵ לקבל נברשתא (דדהבא), שפירושו מנורה, ומשנה ערוכה היא ביומא ספ"ג³⁶ נברשת של זהב.

יג. ומשה סרסורא [בזקוקי נורא, עלי סיני טורא]. מל' הירושלמי רפ"ג דמגילה³⁷ שמשה רבינו הסרסור כביכול בין הקב"ה וישראל, וכ"ה במדרשים בכמה מקומות³⁸ כמדומני.

יד. אשר כתב כי בקשות הרחמן בבהמ"ז הם מן הקראים, ושמע כן בשם מרן הגר"א ז"ל מווילנא, אנחנו קרובים לוויילנא וכולי יומא

26 פ"ט הל' י"א. 27 איכה א' ד'. 28 שיר השירים ז' ג'. 29 פרשה י"ב ו'. 30 י"ד ע"א. 31 בראשית רבה ל"ח ו', נ"ג י'. 32 וזה לשונו: וחסד ותמימות, ינהגוך עלמות, והעובר ימות, בטומאת הנדה. ועובד אל נכר, בכל מכאוב נעכר, ואוי לו כי נמכר, והפדה לא נפדה. 33 על תיבת תקרובתא העיר ר"י רייפמאן: אינו מדוקדק, כי לפי דרך לשון ארמית לא תבוא המלה ההיא כי אם במנחה שאינה לשם יתעלה, אבל במנחה שהיא לשם יתעלה יבא תמיד קורבנא, דרוש וחקור ותמצא האמת. 34 א' י"ד. 35 ה' ה'. 36 משנה י'. 37 ל"מ. וראה שם פ"א ה"ט. 38 שמות רבה פרשה ג' ה'. פסיקתא זוטרותא פרשת ואתחננו ד"ה הנה אנכי.

המדות טובות שמנו חז"ל בישראל שסימנם וגב"ר ישראל.

עוד לא עברתי על פני כל המחברת למען העיר עליו, ועוד לי אחדות על קונטרסיו הראשונים אשר נתכבדתי מכבוד תורתו, ועוד חזון למועד אי"ה כאשר יניח לי ד' מעצבי רגזי וטרדותי, ל"ע.

טו. ואבקשו בדבר אשר נתקשתי כעת בדברי רבינו הרמב"ם בפירוש המשניות פרק חלק ביסוד הי"ב שכ' שאין מלך בישראל אלא מבית דוד בלבד, וביותר כתוב כן בספר המצות שלו מצות ל"ט שס"ב שאין מלך למי שיאמין בתורת משה אדון כל הנביאים אלא מזרע שלמה בלבד כו'. - ולמיעוט ידיעתי לא ידעתי מקור לזה, ובספר היד פ"א ממלכים³⁹ לא כתב רק מבית דוד יעו"ש. וזכר לדבר דבסנהדרין צ"ח ב' אמר רב אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש, והרי רבינו הקדוש הי' משפטיה בן אביטל כמו שאמרו בכתובות ס"ב ב', ואולי זה כוונת רבי בירושלמי כלאים פ"ט⁴⁰ שאמר מותיב לר"ה לעיל דאיהו מיהודה ואנא מבנימין, שר"ל דשפטיה היה מבני בנימין ורב הונא [מבני] שלמה וצ"ע, והך דכתובות דר' חייא, משמעו סותר לירושלמי פ"ד דתענית⁴¹ ובראשית רבה פ' צ"ח⁴² ואכ"מ יותר⁴³.

שמעתתיה בפומן ולא שמעתי ולא ראיתי עד היום, ובשום אופן בעולם איני מאמין לזה ולא שיצא מפי הגאון החסיד האמתי ז"ל.

לפלא בעיני על כבוד תורתו בהערה 117, ועוד, [מכנה] את חכמי הקראים בתואר "רבי" מה שאינו שייך כי אם לרבנים, אבל להם שאינם מכלל הרבנים תואר רבי מנין.

והנני להודיע לכבודו אשר להשערתי עוד לא ידע מזה, כי בעירנו נמצאים קראים הרבה כמה עשירות משפחות, ולהם בהכנ"ס להתפלל ומתפללין לצד דרום, אך הם הולכים ודלים מתמעטים מדור דור, שפתם ביניהם לשון שפניא או טורקית, ועם אחרים פולאנית ככל האכרים במדינה זו מלפנים, ועתה שפת רוסיא, רחוקים הם מאוד מאתנו אין להם שום מו"מ עם אחב"י ורק למול את בניהם ידרשו מאתנו, אולי ירצה כבודו להוודע דבר מה מהם אוכל לשרתו בזה ע"י מכיריהם ושכיניהם, וזולת עירינו וסביבותיה ועיר טראקי שבחבל ווילנא לא נמצאו במדינות אלו, אולם הם בורים גמורים אינם יודעים כלל מספרי קדשינו, וגם להתפלל מעט אשר ידעו, גם בחומריותם גם ברוחניותם ישפלו וימעטו דור דור, ואין להם

מכתב ו'

שלום שלום כמשפט.

צללתי במים אדירים, חתרתי בכל עוז למלא הבטחתי בדבר הערותיו החמודות ומחברתו היקרה קטנה בכמותה וגדולה ורבה באיכותה, אך לא עלתה בידי בשום אופן, למרבית עבודתי במשרתי, אשר אני עבד לעם הזה ד' עליהם יחיו, ובפרט בפרס הפסח דאנא שאילנא להו, וכל מילי דמתאי עלי רמיא, ומי יחוש חוץ

ד' לי בעוזרי, ראש לראשון בשנים וחמישים לשביעי בששי.

חיים נעימים טובים וארוכים ושמחת החג לידיד נפש כל בית ישראל, אוהבי ואהובי ידידי עוז הרה"ג המוכתר בשם טוב הראוי לו, עיניו כיונים על אפיקי התורה וכל מבועיה, זקן בית החכמה הישיש מוהר"ר יעקב רייפמאן הי"ו לאוי"ט ושנים נעימים, ינוב בשיבה טובה.

39 הל' ז'. 40 הל' ג'. 41 הל' ד': מגילת יוחסין מצאו בירושלים וכתוב בה וכו' רבי חייא רבה מבני שפטיה בן אביטל. 42 אות ח'. 43 עיין חידושי מרן רי"ז הלוי עה"ת בהפטרות פרשת חיי שרה.

ומדאיבה מאסונו הגדול, ד' ישיב שבות יעקב במהרה, ושב ושקט על שמריו לתורתו ועבודתו כל הימים, כחפץ תקות וברכת ידיד נאמן אהבתו מוקיר רב ערכו ומברכו בשמחת החג הקדוש בקיום כל המצות מלב טוב.

המצפה לרחמי שמים.

אלי' דוד ראבינאוויץ מפאניוועז

הנני למלא רצונו להגיד לו דעתי על מאמרו הערות בעניני חנוכה⁴⁴, כי כל דבריו כנים ונאמנים, ובדבר הזה הייתי בר מזל, וחלילה לעלות על הדעת כי הרמב"ם לא האמין כלל בגוף נס השמן, וראיותיו צודקות ונאמנות, והחושב על הכהנים מחשבת פיגול⁴⁵, במומו פוסל, כפי שידענו מן התורה נביאים וכתובים היו הכהנים העומדים בראש כל ישראל ומהם יצאה תורה לכל העם כולו והם שהיו המורים והשופטים, ובכל זאת עליהם היו ממונים סנהדרין גדולה ששפטה אותם, ושטות ואולת גדולה לחשוב מה שכתב פלוני על אודות החשמונאים, והיא רק שיחה קלה להשיב לקלי דעת המאמינים לכל דבר ולא לתורתנו ועבדי' חכמי התלמוד הנאמנים לד' ולתורתו, אין ספק שמידי מעתיקי הרמב"ם בא אשמת החסרון בדבריו, ואין לפון מאומה מדברי ידידי מעכ"ת

ממני, ע"כ עתותי טרודות, עשתונותי סבוכות, וידי רפות, גם לעשות עבודתן הנחוצה, ע"כ אמרתי לבא במכתבי זה לידידי אשר באהבת אומן התקועה בלבבו (כמים הפנים וכו') לצדק ידיני כי אי אפשר לי כעת לטייל ארוכות או גם קצרות בשדה התלמוד ובערוגות מאמרו הנחמדים, ע"כ אמרתי עת לחשות.

אמנם לאשר אסונו נגע עד לבבי, בימי שיבתו (יארץ ד' ימיו ושנותיו עד מאה ועשרים שנה, טובים ונעימים, כולי שני קאמינא) נשאר עם ילדיו הי"ו לאוי"ט, כאניה בלא תורן בלב ים, נשבר לבי בקרבי ממצבו מאז ומה גם עתה, ולמגינת לבי ונפשי עוד לא התעורר מי מאוהביו ומיודעיו הרבים לחומלה עליו להשיב שבותו כבראשונה למצער.

על כן קמתי אני ואומר, את נפשי הצלתי, והנני מתכבד לשלוח לו מנחת אהבתי בכל לב ונפש, חמשה ר"כ תמורת חיבוריו אשר נתכבדתי מאתו, ויהי' נא מנחתי הקטנה בעיניו כהרבה וגדולה.

ואתו הסליחה על אשר מנעתי מבא בכתובים אליו מאז הגיעני המחברת האחרונה בחורף הזה [...] בחשק אשר לא מש מזכרוני, וביותר מאז הגיעני השמועה הלא טובה מעציבה

44 בשנת תרנ"ב פרסם חז"ס מאמר בהצפירה (תרנ"ב גליון 278) בשם 'מאי חנוכה', בו יצא להכחיש נס פך השמן הנזכר בדברי חז"ל, ותלה עצמו בדברי הרמב"ם (פ"ג ה"ב) שלא הזכיר שהיה נס בריבוי השמן. מאמר זה עורר סערה גדולה ומחו ליה מאה עוכלי בעוכלא. (במענה לדבריו נתחברו הקונטרסים הבאים: אמונת חכמים, ווילנא תרנ"ב; נס פך השמן, ווילנא תרנ"ג; דרך אמונה, ווארשא תרנ"ה). ראה מש"כ על פרשה זו רבי יעקב ליפשיץ בזכרונותיו (זכרון יעקב ח"ג עמ' 204 'נס חנוכה'), וראה גם סקירה מפורטת בקובץ סיני ק' עמ' ר"ב ואילך. אכן שמו של ר"י רייפמאן לא נזכר בפולמוס הנ"ל ולא מצינו שהביע את עמדתו במכת"ע בתקופה ההיא. אמנם בקובץ אור המזרח (י"ח תשרי תשכ"ט) פרסם ר"מ הרשקוביץ מכתב מאת ר"י רייפמאן אל רבי נפתלי אדלר הרב דלונדון, ובו השגות חריפות ביותר על דבריו הנפסדים של חז"ס. מתוך דברי רבינו כאן נראה שמאמר זה שלח ר"י רייפמאן גם אל רבינו, ועליו יסובו דבריו. 45 חז"ס כתב כי נס ריבוי השמן לא היה אפשר שידעוהו רק הכהנים לבדם 'ומי העיד עמהם על הנס?', על דברי בלע אלו כותב ר"י רייפמאן (שם עמ' 98): 'הדברים האלה מורים גם לגברא דלא ידע מאי דמחוי ליה במחוג, מחשבת פיגול אשר בעליהם חושבים על הכהנים, והוא כי עדותם לבדה לא נאמנה, וצדק לא ילין בה, ולפעמים בודאים מלב אשר לא היה ולא נברא, אוי לעינים שככה רואות וללב שככה מבין. על נקלה מדלת עם הארץ אמרו רז"ל אין אדם חוטא ולא לו, והכהנים אשר צדק וקדש אזור חלציהם יחטאו ולא להם'.

(א) במג"א סי' תנ"ה סק"ט, ובשאר ימות השנה יניח מלח או "חותם". לעד"נ הכוונה כהך דחולין ק"ה ב' כל דצייר "וחתים" לית לן רשותא, ונפ"מ טובא לדינא, ויעוי' היטב לשון המנהגים⁵¹ והגהות⁵² מקור דין זה.

(ב) סי' תנ"ט [מג"א] סק"ב, ואין להניח סדין א' פעמים הרבה כו'. - ט"ס בכאן, וצ"ל כמו שהוא בחק יעקב סק"ז, מגולה, אלא יכסנו במפה כו'.

ומש"כ אח"כ ובתשובת הרשב"א כ' כו', שייך לסעיף ב', במש"ש לא יניחו העיסה בלא עסק כו', ע"ז כתב ובתשובת הרשב"א. - עיין חק יעקב סק"י, והמחצית השקל לא הבין כן.

(ג) בחק יעקב ס"ס תמ"ג כ' "וכ"כ בפסקי תוס' פ"ק דפסחים דגדולי איסורי הנאה מותר", ותמוה מאוד של"נ זה כלל בפסקי תוס' שם. ולפי הנראה היה כתוב בטעות לפניו בסי' י"ח במקום גחלי [שכתוב לפנינו] גדולי, והוא דבר תמוה מאוד דאין ענין גדולי לדברי התוס' שם⁵³ כלל.

ובגוף הדין, דברי התוס' אינו לדידן רק באותם שדינם בשריפה דאפרן מותר, וה"נ לר' עקיבא⁵⁴ דביעור חמץ רק בשריפה, אבל לדידן גם אפרן [...] ואכמ"ל.

שי' שהר"מ ז"ל האמין בלבבו הטהורה פשוטו כמשמעו, ככל המון בית ישראל, כפשטות דברי הגמ', וחלילה לנו להשליך דברי אלהים חיים מבעלי התלמוד אשר מימיהם אנו שותים אחרי גיוינו ולנוע אחרי ספרים חיצונים⁴⁶ אשר לא בא זכרם בתלמוד הקדוש ומוקדש קודש הקדשים, ואין המאמר שוה להפסיד העת בבקורתו, ילך לו בעל המאמר בשיטתו ואנחנו בשם אלהינו ועבדיו נזכיר אנחנו ובנינו אותו נעבוד כל ימינו לטוב לנו סלה.

על לשון הר"מ פ"ב מיסודי התורה סוף ה"ב⁴⁷, כתבתי בהגהותי שמה בעזה"י (בסדרי אותם לשלחם לדפוס להמדפיס ר"צ גאלדמאן מווארשא בעת שהדפיס ס' הרמב"ם בדפוסו, אך [נדחה] מיום אל יום עד שנשאר אצלי מעט על חלק הראשון⁴⁸, ועל חלק השלישי נשרף בתבערה הגדולה שהי' בפה בפי' בחוקותי תר"מ, ר"ל) מקור דבריו, לספרי פרשת ואתחנן על פסוק ואהבת⁴⁹, ואולי הי' לו שמה גירסא אחרת, ואת שו"ת פאר הדור שלו לא ראיתי מעודי, ועתה מצאתי בהגהת הרר"ש יעוונין ז"ל⁵⁰ שמה האריך בזה.

אני מוכרח להפסיק באמצע הדברים לרוב טרדותי ל"ע, ורק ארשום שלשה גרגרים במילי דפסחא:

46 כנראה רומז על דברי חז"ס שנשמך גם על השמטת הנס בספר חשמונאים, עיין תגובת ר"י רייפמאן ע"ז שם עמ' 96. 47 הולך ע"ד ר"י רייפמאן שם שכתב דוגמת השמטת תיבות בס' הרמב"ם ז"ל: ובמשנה תורה להרמב"ם עצמו יש השמטה גלויה לכל בעלי עיניים אשר איננה להרמב"ם עצמו רק על ידי המעתיקים. יעוי' הלכות יסודי התורה (פ"ב סוף ה"ב): כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, עכ"ל. לשון שמתוך כך אין הבנה כי לא פורש מתוך מה. וגם בלתי מובן איך היא ראייה על הכתוב בהלכה הזאת. ואין איפוא כל ספק כי לפני זה כתב הרמב"ם 'הסתכל במעשיו' כאשר כתב בתשו' פאר הדור סי' נ"ג וז"ל: אמנם מה ששאלתם מה תועלת יש ממנו בידיעתו כבר אמר רבי מאיר בברייתא הסתכל במעשיו שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, עכ"ל. 48 ועתה נדפס בס' מכשירי מצוה, הוצאת אהבת שלום, עמ' ס"ג. 49 דברים ו' ז'. 50 נמוקי מהרא"י מהג"ר אברהם יונה יעוונין ז"ל מהוראדנא. 51 ספר המנהגים לר"א טירנא הל' ערב פסח, וז"ל: וטוב להניח ברזל במים או להחתימה במפה. 52 הגהות מנהגים (בספר המנהגים לר"א טירנא שם) אות ס"ט. וע"ע מהרי"ל הל' מים דלישת המצות אות ז'. 53 פסחים ה' ע"א ד"ה ואומר. 54 פסחים שם.

מכתב ז'

עמ"י, א' לסדר וה' הצליח דרכי שנת תור
גאולה [תרנ"א]

מאלקי המערכות, שפעת שלומים וברכות,
להאדם הדגול מרבבה, הזקן שקנה חכמה ודעת,
בלי מגרעת, עיניו כיונים על אפיקי התלמודים
ואביזרייהו, הרה"ג מ' יעקב רייפמאן הי"ו.

שלום שלום כמשפט.

זה לי זמן כביר שלא הרשוני עתותי
הטפוחות לי מטרדותי המרובות ל"ע, לבא
בכתובים עם ידידי ואוהבי ד' עליהם יחיו,
עתה בהניח לי השי"ת בחסדו מעט הנני פונה
למאהביי, ומי בראשם ידידי ואהוב לבבי אשר
מצאתיו נאמן.

מכתבו הגלוי שמצאתי בשובי לביתי המה
מבצר לבבי מאוד עד כי שלא בדעתו כתבתי
להר"ר נפתלי אדלער הכהן שיחי, וכאשר
הגיעני למחרת שילוח מכתבי תשובת מעכ"ת
שי' כי מטעם כמוס אשר לו לא ירצה שאכתוב
אליו, העבר אין.

והנני לבשרו כי אמש הגיעני תשובת הר"נ
אדלער שי' בכבוד והידור, כראוי על שאלתי
ממנו, ובה יכתוב, "כי כנפש האב כן נפש הבן,
גם אני אוקיר מאוד את מעלת וכו' וכי גם אני
אשלח לימים הבאים עלינו לטובה אי"ה את
המתנות אשר שלח לו אאמו"ר זצ"ל הה"ג
הצדיק הכ"מ וכו' וכו'".

שמחתי מאוד כי הפיקו דבריי רצון מאיש
הרם העתיד לעמוד בראש אחינו בממלכת
בריטאניא הגדולה, ואני לא נודעתי לו מתמול
שלשום.

עוד הערכתי מכתב ארוך ושפכתי כל לבבי
אל אהוב לבבי השלם ויקר רוח הרב ר' יצחק
סובאלסקי שי' בוורשא, אשר ידעתיו היטב

והוא מכירני ג"כ היטב, וחרד על דברי,
ובקשתיו להראות מכתבי להמו"ל את הצפירה
בבקשת נא, לפרסם הדברים במכתב עת שלהם
הנמצא בקצוי ארץ. ות"ל לא הי' עמלי לריק,
תיכף אחרי שלוחי המכתב איזה ימים נדפס
מאמר בעלי הצפירה, המדבר אודות מעכת"ר
שי'. ואם כי בא אלי אחר זה מכתבו שרצונו
להדפיס במכתב עת הלועזים, ולא בהצפירה,
גם בזה נתאחר ביאת מכתבו אלי עד שכבר
בא מכתבי ליד ה"ר יצחק סובאלסקי, ומצידי
לא אחרתי לכתוב שנית כי יבקשם להדפיס
במכתב עת הלועזים שבווארשא, אך בזה לא
ידעתי אם עשה שליחותי כי שפת הלועזים
מוזרה ממני.

ואיך שיהיה, שמח אני שמחה, מהולה מעט
בעגמת נפש [מה שאולי הוא נגד כבודו הרם],
כי ת"ל עשו דברי הצפירה רושם אדיר בלבות
קוראיו, וכי בשלי הרעש הזה, ועל ידי נתגלגל
זכות הזה, אשר לע"ע נעזר ידיד לבבי מעט
בע"ה. ובעזרתו ית' מובטחני כי לא יטוש ד'
את יעקב גם בזקנותו, ויתן לו אחרית ותקוה
טובה להחלימהו ולהחזיקהו לנוכח בשיבה טובה
ואורך ימים ישביעהו בטובה.

עודני עומד בדעתי, אשר יעצתי כמדומני
זה כמה במכתבי לידידי שי', כי יסדר חיבור
אחד מהנמצא אתו, אם על הס' הישר לר"ת,
אם על פסקי התוספות, אשר מובטחני כי כל
הרבנים מביני מדע יצאו לעזרתו בשמחת לבבם,
ובטח יוכל לקבץ ע"ז פרענומערנטין וידפיסנו
וירויח מזה בכבוד.

ועוד יטיב לדעתי, לעשות בדבר שהזמן
גרמא, בענין ישוב ארץ ישראל, אשר רבה
ההתעוררות בישראל מענין הרם והנשא הזה,
בנקל לידידי שי' לסדר מאמרים ע"ז, עד
שיקובצו לחיבור שלם, ודי במעט כי האיכות
רב, וכאשר יקדישנו אף מחצית מחירו לישוב

ארץ ישראל ימצא קונים רבים ע"ז, ויושע לא מעט מזה אי"ה.

והנני מצפה להתבשר טוב משלומי וממצבו כעת בכלל ובפרט למלא דבריו אשר הבטיחני לכתוב לי בארוכה. ובזה אשר מוקירו המתכבד באהבתו וידידותו - מצפה לישועה ולנחמה בכלל ישראל.

אלי' דוד ראבינאוויץ תאומים

בע"ה

קוצו של יוד⁵⁵

א[⁵⁶. במגילה ז' א' ב', רבי יהודה נשיאה שדר ליה לר' אושעיא אטמא דעיגלא תלתא וגרבא דחמרא, שלח ליה קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים.

לא אחפוץ להאריך בדברי הטורי אבן שהקשה בכאן ובג' השאלות, ומאשר כבר העירו האחרונים ע"ז ומהם הגאון ר' צבי הירש חיות ז"ל, ואין פה מקום לבא בפלפולים, ע"כ אכתוב בקצרה הנראה לי בעה"י דבר חדש, מה שלא שיערוהו מי שקדמוני.

הנה בירושלמי סוף הלכה (ו') [ד'] בפרקין⁵⁷, כתוב שם "ר' יודן נשיא שלח לר' הושיעא רבא חדא עטם וחד לגין דחמר, שלח ואמר ליה קיימת בני ומתנות לאביונים, חזר ושלח ליה חד עיגל וחד גרב דחמר, שלח ואמר ליה קיימת בני ומשלוח מנות לרעהו".

והנה ידענו שר' יודן נשיא שבירושלמי שהוא ר' יהודה נשיאה הנזכר בבבלי בהרבה מקומות היה נכדו של רבי יהודה הנשיא רבינו הקדוש שנקרא רבי, והוא - נכדו שנקרא בשמו - לא היה מגדולי האמוראים, ולפי מיעוט זכרוני הדל מעט מזעיר נזכר בהלכה בשמו, וכמעט

לא נמצא משמו גם בדבר הגדה גם בדבר הלכה, ורק יחוס אבותיו עמדה לו לעמוד בראש העם להיות שושילתא דיחוסא מבית נכדו של רבינו הקדוש סותם המשנה שלא היה כמותו בתורה וגדולה מימות משה רבינו ע"ה, והוא היה ניר לבית דוד כמבואר בכתובות ס"ב ב', אך בר' אושעיא מצינו שהיה ממיוחדי גדולי הדור בימיו, עד שר' יוחנן תלמידו אמר עליו בערובין י"ג ב' שלא היה בדורו כמותו, ויעוי' שם בדף נ"ג ע"א. - ובירושלמי נקרא בכל מקום ר' אושעיא רבה, ר' אושעיא הגדול.

ולזאת קשה הדבר מאוד נוסחת הבבלי שר' אושעיא שלח לו קיימת בנו רבינו אחרי שהיה גדול הרבה ממנו, ורחוק מאוד לומר שבשביל כבוד נשיאותו השפיל כבוד עצמו כ"כ עד שקראו רבינו. ובא האות, כי ר' יהודה נשיאה שלח לו לר' אושעיא מקודם, הרי שגם הוא היה מחזיקו לגדול ממנו.

ואולם נ"ל, כי האמת יורה דרכו, שהעיקר כגירסת הירושלמי, ובהקדם עוד דקדוק אחד, מה שבבבלי נאמר קיימת בנו, ומאי לשון בנו דקאמר.

אולם היטב גי' הירושלמי קיימת בני והוא לשון חביבות שנמצא בדברי חז"ל רבות פעמים, וביחוד מיוסד על מאמר חז"ל בספרי פרשת ואתחנן על פסוק ושננתם לבניך⁵⁸, אין בנים אלא תלמידים, וכמש"כ גם הר"מ בפ"א מת"ט⁵⁹, ע"כ לאשר גם הוא בודאי היה מתלמידיו, וכו' יוחנן שהיה בן דורו של ר' יהודה נשיאה, ע"כ שלח לו ר' אושעיא קיימת "בני" ומתנות לאביונים, וכצ"ל גם בבבלי "בני" במקום "בנו", ומלת רבינו הוא באמת ט"ס. - והוא טעות קל כקוצו של יוד.

ב[⁶⁰. בחור"מ סי' של"א סוף סעי' א' בהג"ה,

55 מאמר שלם בשם ובסגנון זה כתב רבינו בספרו זכר דבר, הנדפס בתוך 'אוצר כתבי האדר"ת' הוצאת אהבת שלום, עמ' י"ט ואילך. 56 הערה זו מופיעה שם (עמ' כ') בקיצור וכאן באה בתוספת דברים. מקצת מן הדברים כתב רבינו גם בהערותיו לספר שערי תודה ח"א, ווילנא תר"ע, ע"ש בסופו. 57 פ"א. 58 דברים ו' ז'. 59 הל' ב'. 60 ראה שם עמ' כ"א הע' ז'.

ג] 64. ברש"י חולין קט"ז א' בד"ה רבי אליעזר, כתב רבי אליעזר אית ליה מכשירי מצוה דוחין את השבת במצוה שדוחה את השבת וכו'. ותמה בהגהות החדשות שנדפסו בוילנא [בשם הג"ר יוסף ז"ל] דהא גם בלולב וסוכה וכו' שאינן דוחות את השבת ס"ל דמכשיריהן דוחין שבת, ע"ש בהגהות פורת יוסף, והקושיא עצומה מאוד. אבל טעות קל יש ברש"י שבמקום במצוה צ"ל כמצוה בכ', ור"ל דכמו שעיקר המצוה דוחה את השבת במקום שדוחה כן גם כל מכשירי המצוה.

ד] 65. ברש"י מנחות י"ד א' ד"ה אלא אי אמרת כו', בסופו מסיים דלא מהני לי' "לירצות". ואין לו שום ביאור, ולכן הגיה הצאן קדשים להצטרף, ולא הרגיש בממכ"ת על הטעות קל כקוצו של יוד צ' במקום כ', וצ"ל לירכות במקום לירצות, וכמש"כ בראש הדיבור. אלא אי אמרת גבי יריכות.

ה] 66. בספר נחלת ישראל, מפלפל שם על מאמר חז"ל שאמר הקב"ה חביבה עלי בת קטנה שבארץ ישראל מסנהדרין גדולה שבחור"ל, ושרא לי' מרי' שטעה בקוצו של ב', והוא מאמר ירושלמי רפ"ק דסנהדרין 67 וכמה מקומות, חביבה עלי כת קטנה של ב"ד מסנהדרין גדולה שבחור"ל 68.

ובערב שבת מקדים עצמו לביתו (לקבל שבת) שיוכל למלאות לו מים ולצללות לו דג קטן כו'. - הקשה הסמ"ע שבטור לא כתב דג קטן, וגם בהגהות אשר"י 61 שהביא לשון הירושלמי 62 לא כתב תיבת קטן כו', יעו"ש.

ומאוד יפלאו בעיני דברי הסמ"ע, שבאמת דברי הרמ"א צודקים מאוד, ובטור והגהות אשר"י וכן הוא לשון הירושלמי כתוב שמה לצלות לו דגה, וכבר מבואר בנדרים נ"א ב' דג דגה שאיני טועם אסור בין גדולים בין קטנים, ומייתי שם קראי שדג הוא גדול ודגה הוא קטן, וא"כ בירושלמי דקאמר כדי לצלות דגה הוא דג קטן, והרמ"א שכ' דג קטן הוא כלשון בבלי שאומר דג קטן ולא דגה.

ודברי תורה עשירים במקום אחר - שכן מצינו גם במקום אחר ממש כיוצא בזה, בבבלי ביצה כ"ב א' ומדליקין לו את הנר, משום ר' יצחק אמרו אף צולין לו דג קטן. ובירושלמי שם ריש פ"ב 63 נמצא מאמר הזה, ר' יצחק אומר צולה לו דגה. והוא כדברינו. [וכלשון הזה מצינו בר' יצחק בנדרים ל"ח ע"ב שאמר שם לצלות לו דג קטן, ומוסיף על דברי מי שקדמוהו להדליק לו את הנר כהך דביצה שם. אכן בירושלמי שלהי בכורים ובביצה שם לא נזכרו שם דברי ר' יצחק כמו בבבלי].

מכתב ח' 69

אפיקי התלמודים ואביזרייהו, חוקר על כל דבר אמת הרה"ג כש"ת ר' יעקב רייפמאן דע"י. ינוב בשיבה טובה ולעד יציץ נזרו.

תשואות חן לכבודו על אשר כבדני ביקרת

בשם ד' ית"ש ו' עש"ק ולכל בני ישראל אור במושבותם.

להאדם הדגול מרובה, עיניו כיונים על

61 ב"מ פ"ז סי' א'. 62 ב"מ פ"ז הל' א', 63 הל' א'. 64 שם עמ' כ' הע' ג'. והדפיסה רבינו בעילום שמו בקובץ כנסת הגדולה ח"ד [ווארשא תרנ"א] במאמר 'לשכת חשאים' אות י"ד. 65 שם עמ' כ"א הע' ח'. 66 שם עמ' כ' הע' ב'. 67 הל' ב', וכ"ה בנדרים פ"ו ה"ח. 68 ושם הוסיף רבינו בסו"ד: 'אחר זמן רב שמעתי שיש באמת שני גירסאות בזה'. 69 בקובץ מקבציאל גליון קודם נדפסה אגרת זו, אך נחסר מחציתה, וכעת נדפסת בשלימות.

[הערות על ספרו רוח חדשה, פרשבורג
תרמ"ה⁷⁰]

אות א'⁷¹. לדעתי יתכן דכן כינו חז"ל לגוף
כוס, כמו חזקה אין אדם שותה בכוס אלא אם
כן בודקו, דכתובות ע"ה ב', ולא ישתה אדם
בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר, דספ"ב דנדרים
כ' ב'. אף שיש לחלק בין הנושאים מ"מ לא
רחוקה היא לומר כן שלא לשבש גירסתו
משל הכלבו.

אות ג'⁷². אחת לאחת מתארעה, לדעתי היה
נראה לפרשו מלשון ארעי, שאינו קבע, דהכוונה
דרך מקרה, וכלשון אירע שבכ"מ, וכ"א הכא
שאחת נקרה לאחרת עד שיצטרפו לחשבון
גדול.

אות ו'⁷³. הל"ל כאינשי קריין, וכמדומני
לשון קרוי' לסגנון זה לא נמצא.

אות י"ב⁷⁴. מטיבותי לא ידעתי אם נמצא
סגנון זה בלשון חז"ל, וכבר גדרו לשון תורה
לחוד ולשון חכמים לחוד, יעוי' ע"ז (נ' ב')

מחברותיו, ואחרון חביב רוח חדשה, אשר נתן
בעד אוצר הספרים שלי. מפני הרפתקאות דעדי
עלי ל"ע לא יכולתי למלא את אשר דברתי
במכתבי לבא בהערות על קונטרסיו הנחמדים
והערותיו החמודות, עתה אכבד מידידי ש'
לקבל באהבה את הערותי על המחברת רוח
חדשה אשר כתבתים בהחפזה מאוד מבלי עיון
בפנים המקומות שצינתי לשם, רק מאשר נקלט
בזכרוני בחסד ד' ית"ש, ואני מצפה על דבריו
אם יסכים אתי.

אגב הנני מתכבד לשלוח לו כעת רק מחיר
מעט בעד מחברותיו מארקעס קרוב לרו"כ, כי
א"א לי לשלוח ע"י הפאסט רו"כ שלם מפני
העת שאני ממהר, ולכן שלחתי מארקעס בסך
35 ק"פ הנמצאים כעת תחת ידי, ועוד חזון
למועד אי"ה להוסיף, ואחכה על יתר חבוריו
אשר אתענג עליהם.

אני ידידו המוקיר ערכו הנשגב ומברכו בכל
טוב המצפה למכתבו.
אלי' דוד ראבינאוויץ תאומים מפאניוועז

70 להבנת דברי רבינו נעתקו דברי ר"י רייפמאן בשולי הגליון. 71 [ירושלמי] ברכות פ"י ה"ה: ר' יוחנן
אמר אפילו רוקק כדי שיהיה כוסו נקי, עכ"ל. וע"ז פי' ר"א פולדא: כוסו נקי - פיו נקי. וי"ג כובו היינו
חיכו, עכ"ל. אין טעם ודעת בשתי הנוסחאות ההן. והנכון הוא הנוסחא המובא בכל בו (הלכות תפלה): כדי
שיהיה גופו נקי. 72 [שם] סוטה פ"א ה"ז: אחת לאחת למצוא חשבון [בנוהג שבעולם אדם נכשל
בעבירה שחייבין עליו מיתה בידי שמים מת שורו אבדה תרנגולתו נשברה צלוחיתו נכשל באצבעו והחשבון
מתמצה], דבר אחר אחת מתארעה לאחת והחשבון מתמצה, עכ"ל. על מלת מתארעה כתוב בפני משה
מתעורר ומצטרף, עכ"ל. והוא חסר טעם כי מה להתעוררות פה. ולי ברור מאד כי תחתיה צ"ל מתערה, וכי
הוא כמו ומעורה מקצת (טבו"י פ"ג מ"א), ומעורה אפילו בשורש קטן (עוקצין פ"ג מ"ח), מעורות בגידין
(ביצה פ"ז מ"א), שענין כולם חיבור ודיבוק, וכן אחת מתערה לאחת, ענייני עבירה אחת מחוכרת ומדובקת
לעבירה אחרת. הגהתו זו של ר"י רייפמאן נזכרת אצל רבי עזריאל הילדסהיימר בחידושו לסוטה שם (נשים
ב' עמ' מ'). 73 [שם] כתובות פ"א ה"א: [מעשה באשה אחת שלא נמצא לה דם בתולים אלא כעין
החרדל, ובאת לפני רבי ישמעאל בי רבי יוסי, אמר לה כמותך ירכו בישראל. רב זכריה חתניה דרבי לוי
מקללה] כאינשי ראוייה לסמייה סגי נהורא, עכ"ל. פירוש פני משה לחוץ ודחוק מאד כמובן על נקלה לכל
איש. ולי אין ספק כי תחת ראוייה צ"ל קרויה, ור"ל קוראים לסומא סגי נהורא. 74 [שם גיטין] פ"ו ה"ח:
שמואל שמעה מיניה ולעתה בתריה ארבעים זימני, עכ"ל. לב' מילות 'ולעתה בתריה' אין שחר גם אחר
באורי המבארים. ולי נראה אשר השתבשו והראוי 'לעסה בכביה' ור"ל לעסה וכתתה בשיניו והוא ע"ד נמצאו
דברין ואכלם (ירמיהו ט"ו ט"ז), אכול את המגלה הזאת (יחזקאל ג' א'). ולעסה ארבעים זמני ר"ל למען
תהיה ההלכה הזאת שמורה בתוך מעיו עד עולם דקדק והפך בה פעמים רבות, והוא מעין מליצת הבבלי
תנא מיניה ארבעים זמני ודמי ליה כמאז דמנח בכיסיה.

שעה, ובאותם שלא נאמר סיום זה הם לא חזרו על אותו המאמר⁷⁶.

לא אפון כי כבודו כבר ראה דברי הג"ר זלמן ז"ל, ומה אמר בו, מטובו לכבדני.

אות י"ג⁷⁷. מה שהעיר שבמדרש נמצא ר' יוחנן, וכאן בירושלמי קדושין ר' אלעזר, תלמוד ערוך הוא ביבמות צ"ו ב' אף ר' אלעזר דורש סתם והכל יודעים שתורתו של ר' יוחנן הוא, וכ"ה בירושלמי רפ"ב דברכות⁷⁸ וספ"ב דשקלים⁷⁹ וקרוך לשלחי מו"ק⁸⁰, ויעוי' נזיר נ"ו ב' דקדמאי ובתראי אמרינן מצינא לא אמרינן, א"כ א"צ להזכיר ר' יוחנן דבר' אלעזר סגי, דהכל יודעין שהוא של ר' יוחנן, וכן א"צ להזכיר בשם ר' אלעזר דמציעא הוא, או דבלא זה הרי יאמרו שהוא של ר' יוחנן. ויעוי' תוס' יומא ד' א' בסוד"ה תניא כוותיה דריש לקיש, שהשתמשו בסברא זו דדברי ר' אלעזר בסתם הם של ר' יוחנן.

ויש להקשות בתענית ד' ב' דפריך ר' יוחנן אדר' אלעזר ומשני גברא אגברא קרמית. וי"ל דרב אסי המתירן שם לשיטתיה אזל דלא ס"ל הך דיבמות דכל דברי ר' אלעזר הם של ר' יוחנן.

אות ט"ו⁸¹. לא כן אדוני, לדבריו רק המות

[נ"ח ב'] ובחולין קל"ז ב', ואף כי בסגנון משלי כזה. ולכאורה היה נראה דצ"ל ולחשה בתריה כלשון הבבלי בברכות כ"ב א', והיינו שאמרה ו' פעמים בלחשה בינו לבין עצמו (כה"ג מצינו לשמואל בבבלי כתובות כ"ב ב'). ואולי היינו טעמא דלא מסיים בכתובות שם וכן בברכות כ"ח א' כמו בפסחים ע"ב א' ובמגילה ז' ב' דמסיים ודמי ליה כמאן דמנח בכיסתיה, משום ששנה זאת בלחשה דאינו נקלט בזכרון כ"כ וכדא' בערובין נ"ג ב' ברוריא אשכחתי לההוא תלמידא דהוה גרס בלחשא כו' ערוכה בכל ושמורה וכו'.

ובאותו ענין נזכרתי במה שראיתי זה שנים רבות בשם הג"ר זלמן מווילנא זצ"ל, הזכרן הנפלא במינו ובדורו, שאמר ליישב מ"ט בשאר מקומות מצינו דמסיים ודמי כמאן דמנח "בקופסיה".

ובעניי לא ידעתי מקום מאמר הזה, ולא אפונה שהשומע שמע וטעה, ואולי כיון על הערתי מה שבשאר מקומות לא אמר הך דמנח בכיסתיה, משום שזה שנזכר בו דמנח בכיסתיה חזר גם אח"כ על אותו המאמר שלא ישכחנו, כד' חז"ל⁷⁵ אדם עשוי למשמש בכיסו בכל

75 ב"מ כ"א ע"ב. 76 'תולדות אדם פ"ט: 'ספר לי איש אמונים, פעם אחת ראה שר' זלמן חזר על למודו בדבר אחד מדברי תורה עד שלשה מאות פעמים, ולקץ חדש ימים ראה שהוא חוזר שנית על למודו בדבר זה שלשים או ארבעים פעמים, ולא יכול האיש להתאפק וישאל אותו הגידה נא לי שאהבה נפשי, זה זמן לא כביר שנית ושלשת על דבר זה עד שלשה מאות פעמים ובזמן קצר אתה חוזר ושונה על דבר זה. ור' זלמן ענה ואמר לו בצח שפתיו, הנה חז"ל אמרו [פסחים ע"ב ע"א] תאני מיניה ארבעין זמנין ודמי כמאן דמנח בכיסא ע"כ, והנה יש להרגיש קצת למה לא אמר ודמי כמאן דמנח בקופסא שלשון זה הוא יותר רגיל בלשון התלמוד. אולם אינו מן הנמנע שחז"ל רמזו בזה הלשון למה שאמרו [ב"מ כ"א ע"ב] אדם עשוי למשמש בכיסו כל שעה, פי' שלא ישמט ויאבד ממנו, וזה שאמרו תאני מיניה ארבעין זמנין ודמי כמאן דמנח בכיסא, באורו אע"פ שנקבע הדבר בזכרוננו עם כל זה היה ממשמש אותו כל שעה שלא ישכח ממנו, כאדם הממשמש בכיסו כל שעה בכדי שלא ישמט ולא יאבד ממנו, אבל דבר המונח בארגו ובקופסא בביתו אין צריך משמוש כל שעה, כמדומה לי אמר זה בשם הגאון. 77 'ירושלמי קדושין פ"א ה"א [רבי אבהו בשם רבי אלעזר כתיב הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל על הבעולות הן חייבין ואינן חייבין על הארוסות], ובב"ר כתוב בלשון אחרת וכו', וכן כתוב שם ר' אבהו בשם ר' יוחנן תחת ר' אבהו בשם ר' אלעזר הכתוב פה. 78 הל' א'. 79 הל' ה'. 80 פ"ג הל' ז'. 81 שם. כישראל נתתי גירושין לא נתתי גירושין בעכו"ם וכו', מלתא דר"ח עכו"ם אין להו גירושין וכו', בעכו"ם זין אישות ע"י

גרושה, וכה"ג כתבו תוס' רפ"ג דכתובות (כ"ט א') ד"ה הבא, ובכ"מ, לענין נתינה הנשנה בהדי ממזר בכ"מ. ובספ"ק דיבמות (ט"ז ב') סוד"ה קסבר, בנכרי ועבד, דנקט נכרי אגב עבד כמו חלוצה אגב גרושה. וכה"ג נ"ל הפעוט בקידוש והבדלה, דמאי דנקט בנוזר ד' א' גם הבדלה הוא שגירת לישנא, וסרה קושית השאגת ארי' בסי' ס' שהכריע מזה נגד הסוברים דקידוש על היין מן התורה⁸⁸.

אמנם דברי מעכת"ר אינם דומים לכל הנזכרים דנקט חדא אגב חדא, אבל למנקט תרתי אגב חדא משום שגירת לישנא הוא דבר זר.

ולי פשוט ראיית הירושלמי מהא דקיי"ל דריח הגט פוסל בכהונה, כדדרשינן ביבמות צ"ד א' מקרא ואשה גרושה מאישה, אפילו לא נתגרשה אלא מאישה, שאמר לה הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם נמי פסולה לכהונה, והרי א"א לאוסרה משום גרושה לכהן אחר כיון שאסורה משום איש, אלא ודאי דלאוסרה לאחר מיתת בעלה קאי, וס"ל להירושלמי דגם להכהן המגרש אינה נאסרת משום גרושה דל"ש בזה קיחה, וא"ש דנקט גרושה היינו דדרשה דריח הגט לא יקח, ונקט בהדי חלוצה דג"כ רמזו חז"ל אסמכתא לאסור חליצה מהך קרא כמ"ש שם כ"ד א'.

אות כ"א. פשוט הוא דכל בן חייב הרבה לפרוע לאבותיו [...].

יפריד בין הזוג בבני נח לפי חוקי התורה, אבל כוונת הירושלמי דאין להם גרושין בכתב, אלא שאם ירצו או הוא או היא הם פורשים זה מזה, וזהו גירושיהם, ואם שרשות בידינו לפרש כן בדעת ר"ח שאמר שבעכו"ם ל"נ גרושין, אבל הרי הרב אומר כן, הרמב"ם פ"ט ממלכים ה"ח יעו"ש, וכבר נמצאו בד' האחרונים שיצאו בפלפוליהם לחדש גם דאין מיתת הבעל מתיר בבני נח נגד הדין⁸², ואכ"מ.

אות טז⁸³. דבריו נכונים, אבל לא היה צריך להבבלי יומא לענין חצי שיעור, דתלמוד ערוך הוא שם בגיטין כ' א' באותו ענין עצמו בכתב גט על איסורי הנאה⁸⁴. וכה"ג בירושלמי פ"ב דפסחים⁸⁵ על משנה דהאוכל תרומת חמץ דפטור, ורמי אהא דפחות משה פרוטה דמשלם את הקרן ומשני תמן ראוי הוא להשלים וכו', ועדיפא סברא זו הכא ובפסחים מהך דבבלי יומא, דשם הרי מחלקותו בצידו דרשב"ל ס"ל דחצי שיעור מותר, ובכאן לא נחלקו בסברא זו דראוי להשלים, וי"ל, ויעוי' בירושלמי רפ"ו דתרומות⁸⁶ דמודה רשב"ל בדעתו להשלים, והדברים ארוכים, אכ"מ.

אות ט"ו⁸⁷. צדק מאוד בדבריו דחלוצה שגירת לישנא משום דעיקר פסולה לכהן רק מדרבנן מירושלמי דברכות פ"ב, וכ"ה בריש תרומות ובספ"ב דמגילה.

אולם היה יכול להביא לענין זה עצמו מדברי רש"י רפ"ג דמכות (י"ג א') וע"ש בתוס' ד"ה

כונה כי אם ע"י מעשה הבעילה והאשה קשורה באישה שעשה בה מעשה הבעילה לעולם ורק המות מפריד בינמו'. 82 עיין פנ"י קידושין י"ג ע"ב תוס' ד"ה לכו"ע בעשה. והוא נגד דברי הרמב"ם הנזכרים דבפרשו זמ"ז פקע האישות, ואין לך פרישה גדולה ממיתה. 83 שם. מה בינה לבין שטר שאינו יפה שוה פרוטה תמן אינו ראוי להשלים עליו ברם הכא ראוי הוא להשלים עליו, עכ"ל. הוא כעין משום דחזי לאיצטרופא (בבלי יומא רפ"ח [עד, א]). 84 דרב אשי אייתי ראיא דכתבו על איסור"נ כשר מהא דכתבו על עלה של זית כשר ואף דאינו שו"פ, ודחי הש"ס דדלמא שאני עלה של זית דחזי לאיצטרופי. 85 הל' ג'. 86 הל' א'. 87 אם אתה אומר שאין מיתה מתרת מנן אנן משכחין אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, עכ"ל. מלת גרושה וחלוצה לכהן הדיוט באו הנה אף ע"י הרגל הלשון הזאת בהרבה מקומות, כי מגרושה אין ראיא על היתר המיתה וחלוצה לא נזכרת בתורה, והירושלמי עצמו אמר בברכות (פ"ב ה"ד) לית כאן חרש השגרת לשון הוא. עכ"ל. 88 ראה עוד דברי רבינו במאמרו 'שגירת לישנא' בס' זכר דבר, הוצאת

להערוותיו בכבלי – אות ג' 96. היה לו להביא לשון מתגדר שבחולין ז' א' מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו.

ואשר סיים שמה, שלדעתו במנחות צ"ט ב' 97 צ"ל ר"ש בן יהושע במקום "יוחאי" לאשר ר"ש בן יוחאי חישב מצות גמ"ח דברים בטלים לעומת ת"ת כמסופר ממנו בסוף מסכת אבות דרבי נתן 98.

לדעתי יפה הגיה במנחות מפני הקושיא מברכות ל"ה ב' 99 אשר כבר הרבו המפרשים לפלפל בזה, אבל לא כדעת מעכ"ת ר"ש בן יהושע, שכמדומני לא נזכר בשום מקום שם תנא כזה [ואמר בזה כלשון רש"י בשבת נ"ה ב' ד"ה והכתיב מעבירין שהיה גורס שם רבא בריה דר' יהושע], ונהפוך הוא שבתנחומא 100 צריך לגרוס יוחאי במקום יהושע, וכמו שהוא באמת במכילתא 101 ובילקוט במקומו 102 [וגם במק"א נמצא מאמר זה במכילתא בשם ר"ש בן יוחאי 103, ולחפזי א"א לי כעת לציין מקומו] אלא צ"ל "יהוצדק" במקום "יוחאי" במנחות שם וכמו שהוא בילקוט יהושע והועתק גם בש"ך יו"ד ריש סי' רמ"ו 104.

ולקושטא דמילתא, גם לגירסתינו אין שום קושיא, דאין הקב"ה בא בטרונאי עם בריותיו, וכלל גדול בתורה לא ניתנה תורה למלאכי

אות כ"ח 89. הדבר נחמד ואין לפון באמתתו. ואשר יתפלא מה ענינו ולהמאמרים שלפניו ולאחריו באותה ההלכה המדברת מקדושין, לדעתי הקטנה אין להתפלא בתלמוד הירושלמי אשר נלקה הרבה בחסר ויתר וחילוף וכל מיני שיבוש, והרבה נמצאים בירושלמי כיו"ב שאין להם שום שייכות במקומותיהם, ומהם א' יעוי' בפ"ג דבכורים 90 על פסוק 91 והיה כצאת משה כו', כל מדליה מן יהודאי, "ארוץ פניו כלפי העם, והכהנים פניהם כלפי העם, וישראל פניהם כלפי הקודש", ומה ענין מאמר הזה לא לפניו ולא לאחריו. ב' בברכות פ"ג 92 על משנה דנשים ועבדים פטורים, אמר שמה "מה בין סוכה ובין לולב וכו' וכו'". ג' בהלכה שאחרי' על משנה דבעל קרי כו', מהו להרהר בבית הכסא, אינו שייך לשלפניו. ד' בסוף פ"ב 93 בפסקא דוכשמת טבי עבדו קיבל תנחומין, אחרי ההספדים הנזכר שם, מייתי עובדא כהנא הוה על סגי וכו', יעו"ש עד הפסקא השני, אין לו שייכות כלל לשלפניו.

וגוף המאמר בבכורים פ"ג שזכרנו, יעוי' בתוספתא פ"ג דמגילה 94 ובהרי"ף פ"ד 95, ואתנו דברים בזה אך אכ"מ.

אין הירושלמי בידי לציין עוד מאמרים כיוצא באלו, ומן הדומה לזה, וצ"ע בדברי המפרשים ע"ז.

אהבת שלום, עמ' ט"ו. 89 ר"י רייפמאן העתיק שם ההוא דאמרו בירושלמי חד בר נש קם עם חברה בשוקא וכו' אמר הב לי קיתונא וכו'. ופירש והגיה. ושוב תמה מה ענין כ"ז לירושלמי קידושין שם. 90 הל' ג'. 91 שמות ל"ג ח'. 92 הל' ג'. 93 הל' ח'. 94 הל' י"ד. 95 י"ד ע"א מדפי הרי"ף. 96 על הא דאמרו בברכות י"ז ע"א: מרגלא בפומייהו דרבנן דיכנה אני בריה וחברי בריה אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתי בשדה אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתי אינו מתגדר במלאכתי כך אני אני מתגדר במלאכתי. וידד ר"י רייפמאן שם לבאר תיבת מתגדר. 97 אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחאי אפילו לא קרא אדם אלא קריאת שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש. 98 דהלך לבקר חולה ואמר "יפה עשה לי הקב"ה, שהנחתי דברי תורה והייתי מתעסק בדברים בטלים", יעו"ש כל המעשה. 99 דהתם איתא: אמר רשב"י אפשר אדם חורש בשעת חרישה וכו' תורה מה תהא עליה. 100 בשלח סי' כ': אמר ר"ש בן יהושע לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן, יכול אדם חורש וכו'. 101 בשלח מס' ויסע פ"ב. 102 שם רמז רכ"ו. 103 בשלח מס' דויהי פתיחתא ד"ה ויהי בשלח. 104 סק"א. ובילקוט יהושע לפנינו (רמז ז') הגי' רשב"י, והש"ך שם כ' דהגי' בילקוט הוא ר' יהושע בן לוי, ובילקוט תהלים (רמז תרי"ד) הגי' ר' יהושע, ועיין בגליון הש"ס מנחות שם.

למקום וכי לית ליה לרשב"י מקרא מלא שדיבר הכתוב¹¹⁰ והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה וכו' שנדרש מזה על מצות בקור חולים בב"ק ק' א' ובב"מ ל' ב', וכי לא ס"ל כל חומר שהחמירו במצות בקור חולים בנדרים ל"ט ב' וכל הנמשך שם מ' א', וביותר שר' עקיבא רבו דרש לתלמיד כל מי שאינו מבקר את החולים הרי זה שופך דמים¹¹¹, והרי אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, ואף ספק דוחה את השבת וכל התורה כולה, זולת השלשה החמורות שאין מתרפאים מהם כמו שאמרו בפסחים כ"ה א'.

אולם מה שמסופר ממנו באבות דרבי נתן, מלבד שי"ל דסגי לקיים מצות בקור חולים ע"י שלוחו (וכמש"כ במק"א בס"ד שי"ל דמצוה כיו"ב בבקור חולים לא נקראת מצוה שבגוף כמו סוכה לולב ותפילין שא"א לקיימם ע"י שליח. ומצאתי תנא דמסייע לי בתולדות הגאון האדיר ר"ע אייגר ז"ל, שבסוף ימיו לא היה לו פנאי לבקר את החולים, ושלח ע"י שלוחו לבקרם¹¹², וא"כ י"ל דרשב"י ג"כ הי' לפניו מצות ת"ת דרבים החמורה ג"כ מאוד ולא ניתנה לדחות מפני בקור חולים שאפשר לקיימה ע"י שלוחו).

אבל אין אנו צריכים גם לזה, שהרי חולה

השרת, וחלילה לקדוש ה' רשב"י שיאמר על כלל ישראל העוסקים במשא ומתן באמונה כי מניחים חיי עולם וכו', אלא על המבטלים מת"ת למותר שלא לצורך פרנסתם וכיו"ב, וגם דייק החסיד הזה לומר עושין "רצונו" של מקום, דרצונו של מקום בודאי היה שיקויים בנו ועמדו זרים ורעו צאנכם¹⁰⁵, וכלשון התורה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש¹⁰⁶ - אבל עוד לא נתקיים רצון השי"ת בזה, זולת בימי חזקיה המלך, וכמדומני זכר הרמב"ן מזה מעט בפירושו לתורה באיזה מקום¹⁰⁷.

ואשר ייחס לרשב"י שגמ"ח הם דברים בטלים לעומת ת"ת, לא כן ידידי, ותלמוד ערוך בידינו בירושלמי פ"ק דברכות¹⁰⁸ בפיסקא דהקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה וכן בפ"ק דשבת¹⁰⁹ בפיסקא דלא ישב לפני הספר, הקשה על מ"ש שם דרשב"י וחבריו היו פטורים מק"ש וכו' א"כ סוכה אינו עושה לולב אינו עושה וכי לית ליה לרשב"י הלומר שלא לעשות נוח לו שנהפכה לו שלייתו על פניו, ומשני זה שינון וזה שינון, א"כ אדרבה אומר הירושלמי להדיא דגם לרשב"י אין העוסק בתורה פטור ממצות המעשיות. ובפרט מצות שבין אדם לחבירו החמורים משל בין אדם

105 ישעיה ס"א ה'. 106 שמות י"ט ו'. 107 עיין בפ"י הרמב"ן ויקרא כ"ה ג'. 108 הל' ב'. 109 הל' ב'. 110 שמות י"ח כ'. 111 נדרים שם. 112 עיין חוט המשולש מהדורת ת"א תשכ"ג עמ' ר"ח. וז"ל רבינו בחיבורו אזני דוד (כת"י): 'הרב דקעלם הרב ר' אליעזר גארדאן שי' אמר שבנשואין שלו היה ג"כ הג"ר יצחק אביגדור ז"ל שהיה אז הגאבד"ק קאוונא, וכאשר נתגלגל באחד השיחים בענין שמחת חתן, אמר הגאון הזה ז"ל שהוא דרכו לשלם שכר הבדחנים והם משמחים בעדו והוא שלוחו. ודחה אז הג"ר אליעזר גארדאן שי' דאין שיעור לשמחת חתן וא"כ עדיין אינו שלוחו דהא כל מה שמשמח הבדחן הוא בעד עצמו. ויפה השיבו כבוד אחי הרב שי' דכה"ג נמצא בתולדות הגרע"א ז"ל שבזקנותו היה משלח שליח לבקר חולים, והרי גם בקור חולים אין לו שיעור וא"כ במה קיים הגרע"א ז"ל, ובע"כ כשהוא מכוין גם בעד אחר א"כ הו"ל כמו מכוין שלא לצאת דאינו יוצא. ולי פשוט הדבר דאדרבה הואיל ואין שיעור לשמחה ממילא שפיר י"ל דכל שכבר שימח החתן אף מעט יוצא בכך, ויתרו שפיר יכול להעשות שליח לאחרים, וזה לא דמי כלל להא דכ' האחרונים בחגיגה ו' ע"ב לענין שמחה דאין לו תשלומין וע"ש בב"א ואכמ"ל. ובעיקר ד' הגרע"א ז"ל עוררתי זה כמה איך שייך שליחות בדבר שבגוף, וכבר עלה בדעתי לומר דכה"ג דישלם לו הוא עדיף משליח וכמש"כ האחרונים לענין שליח לדבר עבירה דכפועל שאני, ובכ"מ כה"ג לענין שליחות לנכרי, ועיין ש"ך ר"ס ק"ה בחו"מ, א"כ י"ל דגם למצוה שבגוף מהניא זה, אבל למ"ה בכ"מ וכמובן. ואולי כל דיכול לתקן תיקן, או דתכלית המצוה בקור חולים לשמש לפניו ולהתפלל עליו שפיר מהניא אף בשליחות, וה"נ י"ל בשמחת חתן וצ"ע. וראה הע' הבאה.

דאין זמן ושיעור למצות תפלה, וכד' הר"מ ריש הל' תפלה¹²⁰, וכלל בידינו דכשאפשר לקיים שניהם אין עשה דוחה לא תעשה, ות"ת בכל עת זמנה ואין לה שיעור ע"כ דוחה ת"ת לתפלה.

אות ל¹²¹. כבר הקדימו המג"א ס"ס ר"ל. ובש"ע¹²² לא נמצא סיום לשון הברייתא לפי שאין דרכם כו', וכאשר העיר כבודו בצדק. והמדפיסים או המסדרים הסידורים, וביחוד במקומות שנמצאים שם החסידים, הם היו המהדרים להוסיף בתפלות באיכותם ובכמותם כאשר יעלו על דעתם, והרבה קלקולים מזה תמיד, אכ"מ.

אות לד¹²³. היה יכול להביא ממשנה [המוקדמת למאמר האגדי בנדה] דב"ב פ"ג (ל"ח א') כדי שיהא באספמא וכו'.

אות לה, אות לו¹²⁴. - נפלאתי על בר שכל כמוהו החודר לעומקי ההלכות בשכל הקודש, שלא התעורר דכל האגדות שבדף ס"ג, ע"א וע"ב, כולם על ציר אחד יסובו על משנתינו דעת לעשות ד' הפרו תורתך¹²⁵, יראה כבודו עין יעקב כעין הבדולח וימצא אחד לאחד

כמו שביקרו רשב"י שהיה מוטל בחולי מעיים ל"ע ואומר גדופים לפני הקב"ה במעמד רשב"י שבא לבקרו, הרי רשע מוחלט הוא, והוא בכלל הרשעים שנמנו בין אותם שמורידין ולא מעלין, א"כ מה מצות בקור חולים יש בביקור רשע כמוהו, ע"כ יפה הצדיק רשב"י את דינו שהניח דברי תורה והתעסק בדברים בטלים¹¹³.

לדעתי צדקתי בדברי אלה, וכבודו המודה ע"ד אמת יאמר קלוס לדבריי הנאמרים בצדק ואמת.

אות ד. צדק מאוד בדבריו¹¹⁴, וכבר אמרנו בזה להתאים מאמרי הירושלמי¹¹⁵ והבבלי בפסחים¹¹⁶ בטעם שאין עושין חבורה שכולה גרים שמא יביאו את הפסח לידי פסול, יעוי' תוס' פסחים צ"א סע"ב¹¹⁷, וה"ט שהם מדקדקים בכל הטפל ואינם מדקדקים בשום עיקר.

ואשר העיר דבירושלמי¹¹⁸ משמע דבאשת איש היה שלא כרש"י, יעיי"ש בצל"ח מש"כ ע"ז.

אות ה¹¹⁹. לא כן ידידי, גם להסובר דתפלה היא שיכלית נדחית מפני ת"ת לפי ההלכה,

113 וכבר ראיתי מביאים שזה היה טעמו של הגרעק"א שעשה כן ע"י שליח. ז"ל הגאון רא"מ רבינוביץ בספרו קרני ראם (מהדורת ב"ב תשנ"א עמ' ר"ה): "הרה"ק מהרי"ל אייגער מלובלין וצ"ל, סיפר שזקינו הגאון רע"א זצ"ל היה דרכו להחזיק שליח מיוחד לשלוח אותו בכל יום לבתי החולים לבקרם בתורת ביקור חולים ולהודיע מה מעשיהם ואיך הם מרגישים, ואמר הטעם בזה מה שלא היה מבקר בעצמו את החולים, מפני שיש חולים שיש להם התמרמרות וקושיות מדוע מגיע להם כן, וזאת הוא על ידי חוסר אמונה, ולכן היה נזהר בזה כל לשמוע הדברים כאלה ורק על ידי שליח קיים את המצוה". 114 ר"י רייפמאן הביא שם דברי הגמ' בברכות כ"ב ע"א, מעשה בחסיד אחד שתבע אשה לדבר עבירה אמרה לו ריקא יש לך מ' סאה שאתה טובל בהן מיד פירש. והשווה זה למה שאמרו בשמו"ר פ"א כשמת יוסף הפרו ברית מילה אמרו נהיה כמצרים, ואפ"ה לא שינו שמם ולשונם כמו שאמרו בויק"ר פל"ב. 115 פרק ח' הל' ז'. 116 צ"א ע"ב. 117 ד"ה שמא. 118 פ"ג ה"ד. 119 ר"י רייפמאן חקר שם אם תפלה מצוה שמעית או שכלית היא, ותלה בזה פלוגתת תנאים בגמ', וכתב דנפק"מ בזה אם נדחית מפני מצוה אחרת שאם היא מצוה שכלית אינה יכולה להדחות וכו'. 120 פ"א ה"א. 121 העיר שם ע"ד הגמרא בברכות ס' ע"א 'הנכנס להקז דם יאמר ירמי"א שיהא עסק זה לי לרפואה וכו' כי אל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת, לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו'. והעיר דלהקז דם לאו דוקא והו"ה לכל מיני רפואה. ושוב העיר כי סיום 'לפי שאין דרכן של בני אדם' אינו חלק מנוסח האמירה ודלא כסידורים שהכניסו הכל לגוף הנוסח. 122 או"ח סי' ר"ל סעי' ד'. 123 העיר שם שדרך חז"ל לאמר 'אספמא' במקום ארץ מרחק, וציין לדברי הגמ' בברכות ס"ב ע"א אפילו עושין כשפים באספמא, ונדה ל' ע"א אדם ישן כאן ורואה חלום באספמא. 124 תמה שם על שייכות כמה אגדות שבאו שם במסכת ברכות. 125 שם נ"ד ע"א.

אות מב. לולי דברי רש"י¹³² נ"ל פשוט שרבינא אמר אפילו אחד בשבת, ורק תיקון סופרים הוא מפני הנוצרים, וי"ל ראיות בזה, ועת לקצר.

אות מו¹³³. יעי' בס' אדרת אליהו על התורה להגאון ר"א מוילנא ז"ל בפ' עקב¹³⁴ ועוד כמה מקומות¹³⁵ ימצא כ"פ מש"כ ע"ד הספרי שבכ"מ¹³⁶ דדרש ושמרתם זו משנה, שהכוונה לחזור על משנתו, וע"ז כל עיקרי עצת היצר להסית האדם למנוע מלחזור.

אות מח¹³⁷. לדבריו הל"ל אכורסיך, מלא ו', כלשון כורסי' שבכ"מ¹³⁸, ולפי מנהג בני מזרח שיושבים על כרעיהם אין לנו לחפש פירושים, ופשוטו כמשמעו.

אגב אעיר את כבודו, ע"ד הרד"ק שהביא בכאן¹³⁹, מהו מש"כ באלפא ביתא אשר ברכ"א

למצוא חשבון משולבים המאמרים עד סופם על קוטב הזה. אחשוב למותר לי להאריך ואין מפרשים לחכם אחז"ל.

אות לח¹²⁶. היה לו להזכיר גירסת הר"ן בחידושו¹²⁷ שנדפסו זה לא כביר בווארשא, שהי' גורס במאמר הקדום כל רעה וכו'¹²⁸, "כל חסרון ולא חסרון מלך", ויעוי' בדקדוקי סופרים להרב ר"נ ראבינאוויץ, ושניהם אינם תחת ידי.

אות מ. הצדק אתו¹²⁹, ובהגהותי על הרמב"ם גם לי הרבה כיו"ב ת"ל, ומהם ארשום רק אחת: בפ"ב מכלי המקדש, הי"א והי"ב, שייכים לסוף פ"ג.

אות מא. הגהתו זיל גייר במקום זיל גמור¹³⁰, נחמדה, אבל מסופקני אם כהלכה לפי הקבלה שבידינו דמדחין את הבא לגייר, יעוי' יבמות מ"ז א' וברמב"ם בפ"ג מאסורי ביאה¹³¹.

126 קאי אמאמרם בשבת י"א ע"א: 'ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, אם יהיו כל הימים דיו, ואגמים קולמוסים, ושמים יריעות, וכל בני אדם לבלרין - אין מספיקים לכתוב חללה של רשות. מאי קראה - אמר רב משרשיא שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר'. והעיר שם ר"י רייפמאן שנראה מזה שהיה רב מלאך מליץ על המלך אשר היה בימיו. 127 שבת י"א ע"א. 128 'ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, כל חולי ולא חולי מעים, כל כאב ולא כאב לב, כל מיחוש ולא מיחוש ראש, כל רעה ולא אשה רעה'. וכאמור י"ג שם כל חסרון ולא חסרון מלך, ולהג"ל הוא מותאם מאד למאמר הבא אחריו. 129 על דברי הרמב"ם פ"א מהל' ת"ת ה"ג: וחייב לשכור מלמד לבנו ללמדו, ואינו חייב ללמד בן חבירו אלא בחנם. מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם. וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה ואין המעשה מביא לידי תלמוד, עכ"ל. העיר ר"י רייפמאן שכל סוף ההלכה 'וכן אתה וכו'' עד גמירא, אין מובן שייכותו לשם. ושיער שכל פסקא זו שייכת לה"ה שם, גבי ילמד תורה ואח"כ ישא אשה. וכמבואר בשאלות פרשת נח שטעם ילמד תורה ואח"כ ישא אשה, כי התלמוד קודם למעשה בכל מקום. 130 שם ל"א ע"א, מעשה בנכרי אחד וכו' בא לפני הלל וכו' אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה היא זיל גמור. והציע שיש לגרוס זיל גייר. שהרי אותו נכרי לא רצה לגמור. 131 הל' י"ד. 132 סנהדרין נ"ח ע"ב, אמר ר"ל עובד כוכבים ששבת חייב מיתה שנאמר יום ולילה לא ישבותו. ואמר מר אזהרתן זו היא מיתתן, אמר רבינא אפי' שני בשבת. ופרש"י לא תימא שביתה דקאמר ר"ל לשום חובה קאמר וכו' כגון בשבת שהוא יום שביתה לישראל או אחד בשבת ששוכתין בו אלא מנוחה בעלמא קאסר להו וכו' וה"ה דמצי למנקט שלישי ורביעי, עכ"ל. 133 שבת צ"ט ע"א, כי דבר ד' בזה כל מי שאינו משגיח על המשנה, כונת ר' נתן באמרו כל מי שאינו משגיח על המשנה הוא כל מי שאינו משגיח על החזרה, כי העדר החזרה על התורה מורה על היותו קץ בה, ומשנה הוא מלשון ועל השנות החלום (בראשית מ"א ל"ב). 134 דברים ח' א'. 135 ע"ע ויקרא י"ח ד'. 136 אמור פרשה ח' פרק ט'. ראה פסקא ג"ח. 137 העיר שם על מאמר השנוי בתלמוד בכ"מ: לא תיתב אכרעך עד דאמרת לי וכו'. ורצה להגיה אכרסך כמו על כסאך. ושיעורו: לא תשב על כסא המשפט עד שתשכילני בדבר זה. הגהה זו הביא הגר"ע הילדסהיימר בשמו של ר"י רייפמאן (חידושי רבי עזריאל קידושין ל"ו ע"ב). 138 עיין ב"ב ד' ע"א, יבמות פ"ג ע"ב, קי"ח ע"ב. 139 ישעיהו מ"א כ"ד עה"פ: הן אחם מאין ופעלכם מאפע. ופי' רד"ק:

שעורים, אולי ט"ס בדבריו וצ"ל רל"א שעורים הגאון האדיר ר"א מווילנא ז"ל, שכ' ג"כ דפרק הנזכרים בס' יצירה. הא' שבמס' דרך ארץ הם ממס' כלה, וכמדומני שגם פרק ב' חשבו למסכת כלה, ואינו תחת להערוותיו במדרשים - אות ו. יעי' בהגהת ידי כעת¹⁴⁰.

מכתב מ'

[הערות על ספרו מוערי ערב, ווילנא תרכ"ג]

ד' לי בעוזרי

א] במערכה הראשונה. אות ב'. מש"כ דבאיסור אשת איש יש גם איסור גזל, כיונתי לדעתו הרמה זה לי רבות בשנים לפרש בזה מה שהשיב יוסף לפוטיפרע¹⁴¹ הן כל אשר בבית כו' ולא חשך ממני כי אם אותך באשר את אשתו וגו', שבדברים האלו יתחזקו דבריו שאמר הרעה הגדולה הזאת, שלבד איסור גזל הלא גם יחטא לאלקים באיסור עריות.

וכמדומני שבבמדבר רבה פ"ט¹⁴² בענין סוטה, דרש על קרא¹⁴³ דלוה רשע ולא ישלם על הבא על אשת איש. ובזכרוני שגם בתוספתא ספ"ק דחגיגה¹⁴⁴ הוא כן, אך מרן הגר"א ז"ל מווילנא מחקו בהגהותיו שם, אולם ע"פ המדרש אתי שפיר.

מאפע - כמו מאפס, כי הסמ"ך עי"ן באחת מאלפא ביתא אשר במאתים ועשרים ואחד שערים. 140 כ"כ הגר"א בהגהותיו ריש מסכת דרך ארץ רבה (נ"ה ע"ב בדפוס וילנא). וכבר הראו שבס' האגודה (קראקא של"א דף רכ"ה ע"ב) מתחלת מסכת דרך ארץ בפרק ג' וכדברי הגר"א הנ"ל. 141 בראשית ל"ט ט'. 142 אות ו'. 143 תהלים ל"ז כ"א. 144 הל' י'. 145 עמ' 16. 146 שם עמ' 18. 147 ז"ל: והפסקא אשר בפסוק ויעל מלאך ד' אחר מלת הבכים, הוא להעלות על לבב הקורא כי מלת הבכים היא קשה בעבור אשר בעת עלות מלאך ד' לא נקרא עוד שם המקום ההוא בכים כי אם אחרי כן, ככתוב למטה: ויהי כדבר מלאך ד' את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את קולם ויבכו ויקראו שם המקום ההוא בכים. ועליו לישיבה כי נקרא על שם סופו, וכעין זה בתורה (במדבר י"ג כ"ג), יעוין פירוש רש"י שם. אולם קשה מדוע לא נעשה גם שם פסקא וצ"ע. 148 פסוק כ"ג "ויבואו עד נחל אשכול", ושם פ' כ"ד "למקום ההוא קרא נחל אשכול על אודות האשכול אשר כרתו משם". 149 בראשית י"ד ז' וברש"י שם. 150 דאיתא התם: ומי כתיב קרא לעתיד, אין דכתיב ושם הנהר השלישי חדקל וכו', ומי הואי אלא דעתידה. 151 עמ' 19. 152 העיר על הפסוק שמואל-ב' כ"א ו': 'הפסקא אשר בפסוק הוא להעלות על לבב הקורא הקושי הגדול אשר יש בכינוי בחיר ד' לשאול בפי משנאיו ובעת אשר ביקשו שבעה אנשים מבניו להוקיעם נגד השמש'. 153 בראשית ל"ח כ"ו.

ב] מאמרו על הל"א פסקאות באמצע הפסוקים¹⁴⁵, אם כי דבר גדול דיבר, אבל מטיבותי' אמינא שלדעתי השפלה עוד לא השקטנו צמאונינו בזה, וכאשר גם כתר"ה בעצמו כ' כמה פעמים בזה.

שמה העיר על מלת הבוכים¹⁴⁶ שעדיין לא נקרא בוכים¹⁴⁷, ורק שהעיר א"כ גם בבמדבר סי' י"ג¹⁴⁸ הל"ל פיסקא. ויעוין גם בפ' לך לך¹⁴⁹ "את שדה העמלקי", ולא נעלם מכבודו הך דכתובות י' ע"ב¹⁵⁰ כיוצא בזה, ואולי יש לחלק בין הנושאים.

מש"כ¹⁵¹ בפסוק שאול בחיר ה'¹⁵², איך קראו אותו משנאיו כן, נחסרו להביא דרשת חז"ל (ביבמות ע"ח ע"ב) וברכות י"ב ב' שבת קול יצאה ואמרה בחיר ה'. אך מן הקושי הוא דכן מצינו פעמים רבות שיצאה בת קול, וכמו ביהודה "צדקה ממני"¹⁵³, ממני יצאו כבושים וכדחז"ל בסוטה י' ב' ועוכ"מ, ואין שם פיסקא.

ראה¹⁶⁰, כמדומני נמצאו דרשות ע"ז, ויעוי"ש בילקוט¹⁶¹ מספרי זוטא¹⁶².

בדרשותי הארכתי הרבה בישוב ד"ז בעה"י, אך אין פה מקום לפלפולים.

ה] אשר הקשה מדוע חכו בצום וידידי עד כ"ד לחודש ולא ביום הכפורים¹⁶³. לפ"ד כת"ר משמע שלא עשו כלל יום הכפורים כדת של תורה. ואולי לא ביאר כבודו היטב, והיה לו לומר שהיה להם להפריש קודם יום הכפורים מכל בני נכר. ולחומר הנושא אולי יתכן שלא נודע מקודם שנטמעו כ"כ עם נשותיהם מבני נכר, או שרצה לעשות צום מיוחד לזה להרעישם יותר מאם היה נכלל ביום צום יום הכפורים, וכאשר גם אנו רואים כיו"ב בחוש שיתפעלו ההמונים מדבר מיוחד ממה שיתפעלו מיום הכפורים הכולל הכל.

ו] במערכה השנית, אות ב'. אשר התפלא ע"ד תשו' הגאונים קדמונים¹⁶⁴, הצדק אתו, ואולם על כל תשובות הגאונים שנמצא בידינו בכלל מסופקני מאוד עליהם מפני שנמצאים בהם הרבה דברים תמוהים נגד התלמוד בעיקרי תורה, צר לי שאין לי פה אף אחד מהם, ואולי אכתוב לכת"ר אם ירצה ה' כאשר אזכור בהיותי בכיתי בשלוה והשקט.

ג] אות כ"ב. הפליא לדבר על לב בני עמינו אשר מספר ערינו מספר חבורתינו, זה בונה במה לעצמו וזה לעצמו, זה פוסל רבו של זה וכו'. הרבה לי לדבר בזה ממגינת לבי ושבר רוחי, אך לא פה המקום, והמשכיל בעת ההיא ידום.

ד] אשר העיר בפסוקי נחמיה¹⁵⁴, אתפלא שזכרוננו העצום לא העירו להביא דרשת הגמ' בערכין ל"ב ע"ב¹⁵⁵ אשר היה משקיט צמאו כמעט, ויעוי' רוקח הל' סוכה¹⁵⁶.

ואני בעניותי היה נ"ל שדימו דאין חיוב למצות סוכה רק אם הוא חג האסיף וכמש"כ בתורה כמה פעמים¹⁵⁷ חג האסיף, וגם בפרשת אמור¹⁵⁸ כתיב באספכם את תבואותיכם, ע"כ כיון שלא היה להם] אוסף הפירות שהרי עדיין לא זרעו ולא אספו, ע"כ י"ל שאינם מחוייבים כלל לעשות חג הסוכות. אולם כאשר ישבו להשכיל ולחקור ביתורי הפסוקים מצאו דרשות לזה שגם באין תבואה חייבין אנחנו לעשות סוכות, וחג האסיף ר"ל הבא בזמן אסיפה, וכדדרש בר"ה י"ג א', ויעוי' חגיגה י"ח א', או מפסולת גורן ויקב וכסוכה י"ב א' ור"ה שם, ויעוי' גם בתו"כ פרשת אמור¹⁵⁹ וספרי בפרשת

154 נחמיה ח' י"ג-י"ח. ז"ל ר"י רייפמאן שם עמ' 30: 'וביום השני וגו' וימצאו כתוב בתורה אשר צוה ד' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסוכות בחדש השביעי. פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה, מדוע לא מצאו ביום השני כתוב בתורה אשר צוה ד' ביד משה אשר יענו בני ישראל את נפשותיהם בעשור לחדש השביעי, הלא המצוה היא כתובה בתורה לפני מצות סוכות, ולמה לא זכר כותב הספר כל מאומה ממעשה יום הכפורים. ולמה דלג מראש השנה אל חג הסוכות, ומיום הכפורים אשר ביניהם החשה התאפק ולא שמו עלי ספר. ועוד יותר נפלא בעיני על אשר כתוב שם בראש פרשה ט', וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו בני ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר ויעמדו ויתוודו על חטאתיהם ועונות אבותיהם, מדוע חכו בצום הזה ובידידי עד יום עשרים וארבעה לחדש הזה, ולא עשו אלה ביום עשירי לחדש הזה אשר הוא יום כפורים, יום ענות אדם נפשו יום התודות על כל חטא ועון. והנה הירושלמי תמה מדוע לא עשו זה ביום כ"ג לחדש זה יעו"ש ובתוס' (ר"ה י"ט ב' ד"ה מימות עזרא), ואני אתמה עליו על אשר לא תמה מדוע לא עשו זה ביום הכפורים אשר הוא נכון לזה מכל הימים ומי יתן לי מגיד פשר דבר הזה'. 155 דאיתא התם: אפשר דוד בא ולא עשו סוכות, אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע וכו'. 156 ריש הל' לולב. 157 שמות ל"ד כ"ב, כ"ג ט"ז. 158 ויקרא כ"ג ל"ט. 159 פרשה י"ב פרק ט"ו. 160 פיסקא פ"ד. 161 בא רמז קפ"ח. 162 שמות פרק י"ב ד"ה החודש. 163 נחמיה ט' א'-ג': וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו בני ישראל בצום ובשקים וגו' ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר וגו'. 164 תמה שם על תשובה בקובץ 'תשובות גאונים קדמונים', ברלין תר"ח,

שחייב להכריע, ואם נבא להגיה כדבריו הנאמנים, אז נ"ל יותר לסרס מעט הלשון בירושלמי בצירוף הגה קלה, וכצ"ל כתיב מאזני צדק ואבני צדק, יהיה לך מכאן שממנים אגודמים, והוא כדרשת הבבלי פ"ט א', ואח"כ צ"ל לא כן [במקום מכאן] אמרו חכמים כל מצוה כו', וע"ז משני אין ב"ד שלמטה נענשין עליה. כנ"ל, אם יסכים כתר"ה.

ט] בדבר איסור אכילת פסח לבן נח ומה שהרגוהו לההוא ארמאה בימי ר' יהודה בן בתירא¹⁷², אשר כ' ידידי שי' שבשביל איסור גניבה הרגוהו, לא כן לע"ד, לפ"ד עצמו שמה שהוא זולת ז' מצות גם בהתראה אינו נהרג, ודבריו נאמנים, א"כ ודאי דעל גניבת דעת לא שייך מיתה גם לבן נח כמו שאין שום עונש בידי אדם לישראל ע"ז אף שאסור ואי אפשר בהשבה ונכלל בלאו דלא תגנובו, יעוי' בס' יראים במצוה זו¹⁷³, והרי בע"כ נתן מעות לפסח שאכל דהא אינו נאכל כי אם למנויו. וכמדומני שכבר כתבתי למעכת"ר שי' לענין זה, ומחזורתא כתירוצו האחרון דהיה הוראת [שעה]¹⁷⁴.

ז] אות ג'. שפת"י, מש"כ דהיינו טעמא דר' יוחנן הקפיד שיאמרו משמו¹⁶⁵. אכן יעוי' בקדושין ע' ב' מבואר שהניח בת, וכבודו כתב לתת לו שם ושארית בעה"ז. - ויעוי' בבכורות ל"א ב' דגם רב ששת [הקפיד] ע"ז (כמדומני) [ויעוי' בירושלמי שם¹⁶⁶ על רב ששת מה שאמר [רב זעירא ליתנן צריכין למיחש לשמעתיא דרב ששת דהוא גברא מפתחא, והוא כדאמר] חולין י"ח ב' יוסף בר חייא מכולי עלמא גמר, והוא כמש"ש]¹⁶⁷.

ח] אות ד'. רוב ממזרים פקחין¹⁶⁸, הגי' כבודו קפחין. ואני מסופקני אם צדק בזה, שכמדומני הוא לשון הברייתא בשם רשב"י ולשון קפחין הוא חלק ארמית. ובעניותי לא ידעתי מה השתומם כת"ר כ"כ, וכמדומני שבספרי הרפואה ג"כ ראיתי זה, והוא ע"פ הטבע שהבן הנולד מחימום אבותיו בשעת מעשה הוא זריז ממולח ומחוכם, וע"כ רוב ממזרים פקחין להתאוה הבורעה בלבכם בעשותם זר מעשיהם¹⁶⁹.

ט] הגהתו בירושלמי ב"ב¹⁷⁰ כמדומני שבבבלי לא נאמרה דרשה זו דמאזני צדק¹⁷¹

וכתב: 'ובמאמרי על התשובות הנ"ל הראיתי כי באו מהן הוספות מאת מעתיקים הדיוטים'. 165 הביא שם (עמ' 32) דברי הירושלמי (שקלים פ"ב ה"ז): 'ורבי יוחנן מאי כולי האי דבעינן דיימרון שמעתא משמיה וכו'. וכתב: הטעם הוא בעבור אשר מתו כל בניו בחייו כאשר העיד בעצמו דין גרמא דעשיראה ביר (בבלי ברכות ה, ב) ולא היה לו אפוא מה לתת לו שם ושארית בעה"ז אחר מותו וכו'. [וע"ע יבמות צ"ו ע"ב. "אזל ר' אלעזר אמר לשמותא בי מדרשא ולא אמרה משמיה דר' יוחנן, שמע ר' יוחנן איקפד". וכן הוא בירור ברכות פ"ב ה"א]. 166 שקלים שם. 167 יעוי' בק"ע שם שביאר "גברא מפתחא" הוא לשון סגי נהור, שעל שהיה סומא שמא טעה בטביעות קלא. ורבינו נראה דמפרש על שהיה שומע מכולי עלמא נקרא מפתחא. 168 ירושלמי קידושין פ"ד הל' י"א. 169 כ"כ אחד קדוש מדבר בספר ציוני עה"ת פרשת ויצא: '...וזה טעם רוב ממזרים פקחים כי שמחים הם בשעת תשמיש ולבם פתוח למאויי דודים'. 170 פ"ה ה"ה. וז"ל הירושלמי: א"ר בא בר ממל בעשירות חייב להכריע לו טפח. כתיב מאזני צדק אבני צדק, מיכן אמרו חכמים כל מצוה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד מוזהרין עליה. ור"י רייפמאן תמה שם איך הוציאו שאין כופין על מצוה ששכרה בצדה מקרא דמאזני צדק. ומשום כך הגיה שיש כאן ב' מימרות שנתחברו. 171 ויקרא י"ט ל"ו. 172 פסחים ג' ע"ב. 173 סי' קכ"ד. 174 בחיבורו ברכת הפסח (כת"י) כתב רבינו ז"ל: ההוא ארמאה דהוה סליק ואכיל פסחים בירושלים וכו'. כתבתי אשתקד בתשובה אחת בס"ד די"ל אמאי נתחייב משום דהפסח נאכל כולו צלוי ולא אברים אברים, עיי' לקמן (עד, א), וא"כ לפמש"כ הרשב"א בחידושו לחולין (צו, א) דאם כל שהוא אסור אף טעם כעיקר מדאורייתא, וא"כ בבן נח דקיי"ל [רמב"ם פ"ט ממלכים ה"י] אין שיעורים לב"נ, א"כ אף טעם כעיקר דאורייתא, וא"כ הרי כולו בלוע מבני מעיים, וע"כ אסור לב"נ משום אבר מן החי. והנה לא תקשה א"כ ל"ל קרא דלא יאכל בו, תיפוק ליה דאסור

בלילה¹⁸², שפת"י. ואמנם נ"ל דכה"ג לא הוה קדימה כל שהוא ביום אחד והוא בגדר לילה אינו מחוסר זמן ורק שם שיקדים יום שם הוא דקפדינן. ועוד י"ל בזה תי' אחר, אך אין אנו צריכים במקום שדברי מעכת"ר ברורים.

יבן דברי הבה"ג הל' כלאים¹⁸³ נפלאים מאוד, וה"ל למעכת"ר שי' להזכיר גם תלמוד ערוך בבכורות כ"ד ע"א.

יגן אות כ'. מה שכ' ¹⁸⁴ שבזה מיושבת קר' הירושלמי¹⁸⁵ דלמה לא אכלו מצה מחדש לרחות ל"ת דחדש, שי"ל דההלכה דעשה דוחה ל"ת היתה בין הנשכחות. - האחרונים העמיקו עצה זו ביותר פשוט, עפ"ד הגמ' ביומא פ' א' דשיעורין הלכה למשה מסיני, והם היו בכלל ההלכות שנשתכחו, א"כ יוכלו להכשל לאכול

י] בענין קבוע, א"א לי עתה לבא על דבריו הראויים לתת לב עליהם, מפני שהוא ענין עמוק ורדיפי מיא. ומה שהביא מספר הקנה¹⁷⁵ יש לי דברים בגו על הספר הלז¹⁷⁶. ואשר השיב ידידי על קו' בעל ספר הכריתות¹⁷⁷ דא"א ליאסר כל ארץ ישראל¹⁷⁸, ודאי הצדק אתו, וע"ד הס' הכריתות הקשתי בימי עלומי מב"מ כ"ב ע"ב דא' שם באגא דיתמי מאי וכו', ומ"ט לא בא משום איסור קבוע יעוש"ה, ואין מפרשין כו'. ואשר נסתייע ידידי מהא דממזר ודאי ולא ספק¹⁷⁹ הכא נמי נחל איתן ודאי, כמדומני ששם נלמד זה מיתורא דקרא, אך יעוי' בד' המהרי"ט שם¹⁸⁰, ובחות דעת הל' טריפות¹⁸¹ ואכמ"ל. יא] מה שהקשה דתיפוק ליה דא"א להקדים עשיה לזכירה וא"כ א"א שסעודת פורים תהא

משום לפני עור לא תתן מכשול כמ"ש לעיל (כב, ב), י"ל דמשכחת לה כשחתך הבני מעיים וצלאם בפ"ע דאינו מעכב דיעבד, ע"ש בתוס' [ד"ה נחתך], או דנפ"מ לישראל מומר כדקיי"ל דמיקרי בן נכר שאסור לו הפסח וכו'. ואולם לא יצויר כלל תירוץ זה לפמ"ש כ' תוס' חולין (לג, א) דלר"ל לא ס"ל כלל מי איכא מידי דהא איכא אבר מן החי דטמאים ע"ש, וא"כ הא דמבואר שם דבני מעיים אסורים לב"נ הוא רק לר"ל, דלר"י הרי ס"ל מי איכא מידי דלישראל [מותר] ולב"נ אסור. וא"כ ממ"נ הדק"ל, דלר"ל דס"ל דלא אמרינן מי איכא מידי וא"כ שפיר י"ל לדידיה דבני מעיים אסורים לב"נ, אבל הרי לדידהו הרי ס"ל דסתם אכילה בכזית ואף לב"נ חצי שיעור מותר מן התורה כמ"ש הפמ"ג, ומבואר כן בדרושינו כ"פ בס"ד, ואם לר"י דס"ל דחצי שיעור אסור מן התורה ואכילה כ"ש משמע, וא"כ י"ל שפיר דחייב על טעם אבר מן החי, אבל הרי לרבי יוחנן מותרים הבני מעיים לב"נ משום מי איכא מידי וכמבואר. ¹⁷⁵ מהדורת קוריץ תקמ"ד, דף ק"ד ע"ד. שם דן בסנהדרין דאזלינן בתר רובא מ"ט לא חשיב כקבוע ונימא כמחצה על מחצה דמי. וידועים דברי המרדכי חולין פ"א בזה. ¹⁷⁶ בין חיבורי רבינו בכת"י מצוי קונטרס הערות על ספר הקנה וכך נכתב בראשו: 'בשם ד' הגני מתחיל לכתוב בעזרת ית"ש הגהות והערות ע"ס "הקנה הקדוש" ואין אונים עצמה ירבה היום יו"ט לישראל מלפנים עש"ק נחמו נחמו יאמר אלהיכם לפ"ק פאניוועז'. ¹⁷⁷ ח"ה לשון לימודים שער ג' סי' ר', וז"ל: מקשין העולם יאסר כל העולם בחרישה מטעם נחל איתן שהוא קבוע. ¹⁷⁸ ז"ל ר"י רייפמאן שם: ול"נ לתרץ בדרך פשוט ואמיתי, והוא כי בלי כל תפונה לא אסרה התורה נחל איתן ספק, שיאסר כל ארץ ישראל ועבר הירדן עי"ז בחרישה וזריעה, וכל אדמתן תשאה שממה וכל ישובן יבטל ויכלה בתוהו, כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום וכו', ובודאי לא אסרה תורה כי אם נחל איתן ודאי ולא נחל איתן ספק, ע"ד ממזר ודאי הוא דלא יבוא הא ממזר ספק יבוא. ¹⁷⁹ קידושין ע"ג ע"ב. ¹⁸⁰ קידושין שם. ¹⁸¹ אולי כונתו למש"כ שם סי' ק"י בריש בית הספק דכל מקום שאמרה תורה כונתה בודאי ולא בספק וכממזר, ולכן חידש שם דספק מ"ע גם הרמב"ם יודה שהוא לחומרא מן התורה, שכן אתרוג ודאי אמרה תורה ולא ספק, ע"ש. ¹⁸² מגילה ז' ע"ב, אמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו, מ"ט ימי משתה ושמחה כתיב. והעיר ע"ז ר"י רייפמאן שם (עמ' 40): לדעת ר"ת דעיקר מקרא מגילה הוי ביום, קשה בהשקפה ראשונה ל"ל הטעם ההוא, הלא גם בלעדו צריך לאכול סעודת פורים ביום, למען לא תקדם עשיה - היא סעודת פורים, לזכירה - היא מקרא מגילה וכו', ויעוין מגילה (ל' ע"א) כי היכי דלא תקדום זכירה לעשיה. ¹⁸³ מהדורת מכון ירושלים עמ' ק"ח. ע"ש שכתב 'אפילו ליחודיה לחמרא גבי סוסיא בביתא אסיר, ואע"ג דאיכא סוסתא גבי סוסיא, דאמור רבנן שביק בת מינו ואזיל על דלאו בת מינו, ולא נודע איה מקום דברי רבנן אלו. ¹⁸⁴ שם עמ' 46. ¹⁸⁵ חלה פ"ב ה"א.

ונאפה ע"מ שיאכלנה בטבלה תתדמה למצת תודה, ואינן דומות זה לזה כלל, ומלבד שענין תעשה ולא מן העשוי במצה לא ידעתי בו [...] ושמרתם ענין אחר הוא, אולם ההכרח יאלצני לקצר באמרים.

יז] אות מ"ג¹⁸⁶. הטיב אשר דיבר דגם האמירה כמעשה נחשבה לענין שאין צריך כוונה לזה, וגם אנו אמרנו כן ת"ל בשכבר הימים, אולם אשר נסתייע לזה ממה שא"א להוציא בקריאת שמע לאחרים, זה אינו לכולי עלמא, די"א דאם אחד סופר ואחד בור יכול להוציא, אך דעת מרן הגר"א ז"ל מוילנא דא"א להוציא כלל, וכמש"כ בראש ספר שנות אליהו¹⁸⁷ שזה שאמרו מאימתי קורין ולא נקראת כבמגילה¹⁸⁸, וכפשטא דלשון הירושלמי (פ"ב) [פ"ג] דברכות¹⁸⁹ ושננתם שיהא כל אחד משנן בפני עצמו.

אולם אני הוספתי נופך עפ"ד הגמ' בסנהדרין ס"ה א' וכריתות ד' א' שאני מגדף שישנו בלב,

יותר מכזית, כ"כ בשם הגר"ר יונתן אייבשיץ ז"ל¹⁸⁶ ואיכא דמטו בה בשם הגר"צ הלוי הורוויץ ז"ל¹⁸⁷, והרבו האחרונים לפלפל בישוב ד"ז, וגם אתנו חדשות ונצורות ע"ז ת"ל.

יד] דברי רש"י נדה י"ז א'¹⁸⁸ שהעיר ידידי באות כ"ד, עוד אוכל להוסיף גם דברי רש"י בשבת פ"ו סע"א¹⁸⁹ שכ' שני הטעמים וצע"ג, ואין לי פה גם הגמרות לעיין עליהם.

טו] דברי תוס' ב"מ קי"ד¹⁹⁰ דצדיקים אין מטמאין¹⁹¹ הכוונה שאין עליהם האזהרה לנפש לא יטמא שכהנים נצטוו אין הצדיקים בכלל, דכבודם דוחה איסור זה כמו שנדחה בטומאת קרובים, ועפ"ז לא קשיא כלל מר' בנאה¹⁹², וכן מיוסף למ"ד בסוכה כ"ה א' דאותם טמאי מתים היו נושאי ארונו של יוסף, וז"ב¹⁹³.

טז] באות ל' כתב דבר מחודד מאוד¹⁹⁴, ליישב קו' תוס'¹⁹⁵ למה לי קרא למצת טבל שהכוונה משום תעשה ולא מן העשוי. אלא שבעיקר הדבר אינני מודה לו דמצה שנלושה

186 עיין חלוקא דרבנן להגר"י אייבשיץ, פסחים ס"ו ע"א. 187 הביאום בספר ערבי נחל דרוש ג' לשבחה"ג, קו' אחרון לספר שאגת אריה סי' צ"ו, ומנ"ח מצוה ו' אות א', ויעוי' בדבריהם מש"כ בזה. 188 דאיתא התם: ותלמיד חכם מאפיל בכסותו ומשמש. ופירש"י ת"ח דידע לאצטנועי נפשיה. 189 ד"ה תלמיד חכם, וז"ל: שהוא צנוע ולא יסתכל סגי ליה במאפיל טליתו. 190 ע"א ד"ה מהו. 191 באות כ"ו הק' ר"י רייפמאן על דברי התוס' דצדיקים אינם מטמאים, והניח שטעמם משום שאין רוח הטומאה שורה על מי שנקי מעבירה וכו', וא"כ קשה אמאי תנו (נדה מ"ג ב') תינוק בן יום אחד מטמא בטמא מת, הא אין בו חטא כלל ואין חטא בהבל פיו (שבת קי"ט ב'). 192 ב"ב נ"ח ע"א, ר' בנאה הוה מציין קברי האבות. והק' התוס' שם דהא אין צדיקין מטמאין. 193 בדרך זו הלכו כמה מן האחר', שלעולם גם בצדיקים יש טומאה אלא שנדחית היא מפני כבודם והכהן הנטמא להם חייב טבילה והזאה. עיין בתי כהונה בית דין סי' כ"ד, ערוך לנר סוכה כ"ד ע"א, זית רענן יו"ד סי' כ"ו ועוד. 194 הביא דברי רש"י פסחים ל"ח ע"ב דמצה שאפאה לשם לחמי תודה ולבסוף לא שחט עליה את הקרבן אין יוצאין בה יד"ח, וכתב רש"י: 'דעכשיו יש לה היתר לשבעה, מיהו כי עבדה לאו לשם מצה הראויה למצוה התכוין, דכי עבדה אדעתא לאפסולי ביום ובלילה עבדה'. ודקדק מזה דגם במצה נתחדש דין דתולמ"ה. 195 עיין תוס' סוכה ל' ע"א ד"ה משום, דהק' משום מצוה הבאה בעבירה. ושם ל"ה ע"א הק' משום דל"ה שלכם. וכה"ק בפסחים ל"ח ע"א ד"ה אתיא. 196 הביא שם דברי תר"י ברכות דף ו' ע"א שכתבו שם דאפילו מ"ד מצות אין צריכות כוונה, היינו דוקא במצות התלויות במעשה, אבל במצות התלויות באמירה בלבד, לכו"ע צריכות כוונה. ותמהו ע"ז המפרשים דא"כ אזלא לה הוכחת הגמ' (ברכות י"ג ע"א), מהא דתנן היה קורא במקרא והגיע זמן ק"ש אם כיון לבו יצא, והוכיחו מזה דמצ"כ, ולפי האמור איך הביאו ראייה ממצות ק"ש שתלויה באמירה. וכתב שם ר"י רייפמאן לתרץ דדברי ר"י נאמרו דוקא גבי ברכת הנהנין וכיו"ב שאדם יוצא בהן בשמיעה לחוד וא"כ עיקרם בכוונה, אבל בק"ש אין אדם יוצא בשמיעה אלא באמירה. והראה לדברי מ"א סי' ס"א ס"ק ט"ז בשם מהר"ם אלשקאר. 197 ברכות פ"א מ"א. ושם כ' מדלא כתיב קורא בלשון יחיד כמו בברכת השחר דקתני מברך בלשון יחיד. 198 מגילה פ"א מ"א. 199 הל' ג'.

ויפה השיב הקיסר נאפליון הראשון לחותנו שהתגדר עליו ביחוסו, שנהפוך הדבר ממנו (נאפאליון) יחל יחוס זרעו עד העולם, ובמי שאין לו יחוס עצמו הלא בו תכלה היחוס. – ובדרך צחות יש לפרש כן במש"כ בפ' פנחס²⁰⁰ הגני נותן לו את בריתי שלום והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, אחרי הבזוי שהיו שבטים מבזים יחוסו נאותה מאוד פריסת שלום הזאת, והוא קל וצח.

ור"ל דעיקרו הוא בלב, ע"כ גם מעשה הדיבור בטל לגבי המחשבה עש"ה, וא"כ בק"ש שיש בה אמירה ג"כ לעיקר למ"ד דהרהור לאו כדיבור, א"כ איננה עיקרה בלב ופלפלתי במקומו הרבה בעזה"י.

יח] מערכה שלישית. צדקו דבריו הראשונים ע"ד היחס, ואם כי אנכי ממשפחת בעל הלבושים ז"ל והחכם צבי ועוד ועוד, בכ"ז לא התגדרתי ביחוסי ח"ו, אם היה לי יחוס עצמי,

מכתב י'

ושלום ככל אות נפש המוקירו כרב ערכו ומברכו בכל טוב עד העולם ידידו מלב ונפש אלי' דוד ראבינאוויץ תאומים מפאניוועז כו"ח כחצות ליל ג' שני לקריאת הכפרים שנת הליכות עולם לו [תרנ"ג].

בע"ה

משלוח מנות

א] במגילה ז' סע"א, תני רב יוסף ומשלוח מנות איש לרעהו שתי מנות לאיש אחד, ומתנות לאביונים שתי מתנות לשני בני אדם.

דברי חכמים וחידותם, לשון חכמים מרפא ברכה ועושר. רבותינו דקדקו בלשונם לאמר בראשונה לאיש אחד ואחר זה לשני בני אדם, הלא דבר הוא.

אולם בשו"ע או"ח ס"ס תרצ"ה²⁰¹ בהג"ה מבואר שאין לאיש לשלוח מנות לאשה משום חשש סבלונות. ע"כ יפה דקדקו בשילוח מנות לאמר לאיש ובמתנות לאביונים לשני בני אדם שגם נשים בכלל.

ב] ברכות מ"ו א', ר' זירא חלש, על לגביה ר' אבהו, קביל עליה ר' אבהו אי מתפח קטינא חריך שקי עבידנא יומא טבא לרבנן אתפח כו', כי מטא למשרי אמר ליה ר' זירא לישרי לן

לד' הישועה

שמחת עולם על ראש ידידי אוהבי ואהובי רם המעלה הדגול מרבבה חוקר נשגב הרה"ג המצויין בתורה וחכמה מו"ה יעקב רייפמאן שי' לאוי"ט.

ינוב בשיבה טובה ויתברך במעולה שבברכות

ארכו לי הימים מאז הגיעתני יקרתו האחרונה אשר התענגתי בה, אך למגינת לבבי לא יכולתי לבא בכתובים אליו מפני אי בריאותי ל"ע בעת החורף, וביחוד אני סובל עודנה כאב ראש עצום תמיד ל"ע, ובצירוף עבודת הציבור וטרדות שיעורים תמידים כסדרם, הן הנה היו בעיכוב חליפות מכתבים לידידי המיוחדים אשר בהם המיוחד ידידי שליט"א.

והגני מחכה להתבשר משלומו הטוב וממצב מחיתו בפרט, ואם מוכן הוא להוציא לאור [עולם] ממחברותיו היקרים.

בעצם כתבי הטורים האלה הפסיקוני בעלי דינים קשים העומדים למשפט בעש"ג ואני מצוה אותם להתפשר, וע"כ נכשלתי בכתיבתי שלא כרצוני.

את כבודו הסליחה, ואני אץ לדרוש שלומו לימי הפורים הבאים לקראתינו לחיים לשמחה

הדלקת נרות בלילי יום הכפורים תני אפילו בתי כנסיות ובתי מרחצאות. הרי נתהוה באחד מהם טעות מפני ר"ת ב"כ וב"מ.

וכן בבבלי ע"ז ל"ח ע"א, מניח ישראל בשר על גבי גחלים ובא עובד כוכבים ומהפך בו עד שיבא ישראל מבית הכנסת או מבית המדרש ואינו חושש. שופתת אשה קדירה על גבי כירה ובאת עובדת כוכבים ומגיסה עד שתבא מבית המרחץ או מבית הכנסת ואינה חוששת. וצ"ל מבית הכסא, וכאן הרעו עוד יותר שהקדימו קודש לחול. ומשום דאתתא בבי כנישתא לא שכיחא כבמו"ק י"ח א', ע"כ בסיפא נקט בית הכסא ובית המרחץ [...] י"ל דזהו בחול וכסוטה כ"ב א' 204 אבל בשבת [...] כמגילה כ"ג א' משום קריאת התורה 205.

מר א"ל כו' כו', יעו"ש שקשה טובא דהא ידע מאמר ר' יוחנן בעל הבית בוצע ולמה א"ל לר' זירא לישרי לן מר. וכבר הקשה כן המג"א באו"ח סי' קס"ז אות ל"ב, ולא היה בידו לפי הנראה ס' חידושי הרשב"א על ברכות שהקדימו במקומו שם.

ואולם בעיני יפלא לפי המבואר בכמה מקומות בגמ', ומהם במו"ק כ"ח סע"ב, וקדשתו ראשון לכל דבר שבקדושה, וע"ש בש"ע 202.

[...] 203 מובן הדבר שהי' כתוב בר"ת בב"כ ובב"מ וטעו לכתוב בתי כנסיות ומדרשות והחליפו קודש קדשים בחולי חולין. וטעות כזה קרה בירושלמי פ"ד דפסחים ה"ד לענין

202 ההמשך חסר בכת"י. ועיין מש"כ רבינו בביאור דבר זה בחיבורו זכור לדוד (אוצר כתבי האדר"ת, הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשס"ו, עמ' נ"ז). 203 תחילת הדבר חסר כאן בכתה"י, אבל תמצאנו בשלימותו במאמרו של רבינו הנדפס בקובץ יגדיל תורה קונטרס ז' סי' ע"ב (חידושי הגאון אדר"ת, ניו יורק תשס"ג, עמ' קע"ו), ובקונטרס עובר אורח (הנספח לספר ארחות חיים, סי' קנ"ד). שם העיר על מה שאמרו בירושלמי שביעית (פ"ח ה"ב) דאין מדליקין בשמן שריפה לא בבתי כנסיות ולא בבתי מדרשות מפני בזיון קדשים, והוא תמוה. וכתב רבינו דאין כאן אלא טעות המעתיק שמצא לפניו בב"כ ובב"מ שבאמת פתרונו בבתי כסאות ובבתי מרחצאות. ושוב העיר דכוותיה בירושלמי פסחים והוא הנזכר כאן מעלה. הגהתו זו הדפיס רבינו גם בחיבורו טוב ירושלים, הנדפס בגליון הירושלמי שביעית שם. והזכירה גם בספרו אחרית השנים (בביאורו על הרמב"ם, 'פירות מעשר' אות ח'). 204 דאיתא התם: ההיא אלמנה דהואי בי כנישתא בשבכותיה, כל יומא הוית אזלה ומצלה בבי מדרשא דר' יוחנן. 205 וע"ע ר"ה ל"ג ע"א תוס' ד"ה הא ר"י.